

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen palvelusuunnittelussa

Hinttaniemi Terhi

2017 Laurea

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

Laurea-ammattikorkeakoulu

Kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen palvelusuunnittelussa

Hinttaniemi Terhi
Sosionomi
Opinnäytetyö
Maaliskuu, 2017

Tekijä Terhi Hinttaniemi

Opinnäytetyön nimi Kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen palvelusuunnittelussa.

Vuosi 2016 Sivumäärä 48

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa tietoa kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteuttamisesta palveluprosessissa. Punaiseksi langaksi muodostui palveluprosessin kulku ja siinä itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Kirjallisuus osio sisältää käsitteet itsemääräämisoikeus, osallisuus sekä kehitysvammaisuus. Kirjallisuus osuudessa käydään läpi tutkimuksessakin ilmi tulleita erilaisia osallisuutta tukevia menetelmiä mm. haastattelutilanteisiin.

Tutkimuskysymyksellä selvitettiin palveluratkaisuyksikön työntekijöiden näkemystä kehitysvammaisten asiakkaiden äänen kuulumista palveluprosessin aikana. Tutkimus toteutettiin laadullisena kyselytutkimuksena, jossa tehtiin kyselylomake avoimin kysymyksin. Kysymykset on jaoteltu neljään osaan: palvelupyyntö, palaveri, arviointi ja palvelut sekä viimeisenä itsemääräämisoikeus ja muu. Tutkimus toteutettiin Eteva kuntayhtymän palveluratkaisuyksikön neljälletoista työntekijälle.

Tutkimustuloksista saatiin esille erilaisia itsemääräämisoikeuteen vaikuttavia tekijöitä sekä saatiin näkyviksi niitä riskialttiita paikkoja, joissa asiakkaan äänen on helppo hautautua. Ilmeni, että kehitysvammaisista asiakkaista vain osa saa äänensä esille palvelupyynnön tekemiseen tai pystyy tekemään sen itse. Esimerkiksi palveluiden suunnittelu-palaveriin pystyttiin eritavoin valmistautumaan, ja palaverissa osallisuus tuli näkyviin erilaisten menetelmien kautta. Asiakkaiden ymmärryksen varmistamisen vaikeus sekä palautteen antamisen vaihtelevuus tulivat tuloksissa ilmi. Näkyviin tulivat työntekijöiden erilaiset työnkuvat ja käytössä olevat menetelmät ja toimintamallit. Tärkeänä asiana nousi niiden jakamisen tärkeys. Työntekijät toivat esille erilaisia koulutuksia, jotka voisivat tukea heitä työssään. Kysymyskaavaketta voidaan myöhemmin hyödyntää itsearviointikaavakkeena palveluratkaisuyksikössä.

Name Terhi Hinttaniemi

Title of the Thesis

Year	2017	Pages	48
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to investigate the experience of self-determination of cognitively disabled clients during the client service process. The aim was to become familiar with the experiences of the service and establish if self-determination was fulfilled and to suggest possible improvements. The theoretical section includes the concepts of self-determination, cognitive disability and participation.

The study question clarified how professionals ensure that cognitively disabled clients' voices are heard during the client service process. The study was implemented as qualitative research using a questionnaire with open questions to establish employees' experiences of how self-determination was realised. The questions were divided into four parts: service requests, meetings, evaluation and services and lastly self-determination and others. The study was conducted on the fourteen employees at the Eteva Municipal Federation's service solution department.

The results indicated the different factors that affect self-determination and the situations where a client's voice may not easily be heard. It became apparent that only some of the cognitively disabled client's get heard in the process and they also find it difficult to make a service request and may not even be able to make it themselves. For example, preparation could be different for services' planning meetings and participation in the meeting could be facilitated via different methods. In addition, the results showed the importance of ensuring that the clients' issues were understood as well as the importance of variable feedback. The issue of the employees' different job descriptions, their methods and operational models were also mentioned in the results and especially how they share them. The employees highlighted different education that could support their work. The questionnaire can be later utilised as a self-evaluation form in the service solution department.

Keywords: self-determination, cognitive disability , participation, service planning

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Eteva kuntayhtymä esittely	9
3	Kehitysvammaisuus ja itsemääräämisoikeus	11
	3.1 Asiakkaiden itsemääräämisoikeus palvelusuunnittelussa	13
	3.2 Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuslaki	14
4	Palveluprosessi	17
	4.1 Palvelutarpeenarviointi	17
	4.2 Palvelusuunnitelma	21
	4.3 Palvelun arviointi ja palaute	22
	4.3.1 Kuvat palvelusuunnittelussa.....	23
5	Osallisuus	25
	5.1 Osallisuuden portaat.....	25
6	Työskentelymenetelmiä	27
	6.1 Tuettu päätöksen teko	27
	6.2 YKS eli yksilökeskeinen elämänsuunnittelu.....	29
	6.3 Talking matts menetelmä keskustelumatto menetelmähaastattelussa	30
7	Tutkimus.....	30
	7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite.....	31
	7.2 Tutkimusaikataulu	32
	7.3 Tutkimuskysymykset ja eettisyys.....	32
	7.4 Aineisto keruu ja analyysi	34
	7.5 Tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset.....	34
8	Pohdinta	40
	Lähteet	43

1 Johdanto

Ihmisillä voi olla monenlaisista syistä vaikeuksia tuoda julki omaa mielipidettään, antaa palautetta tai ymmärtää täysin hänelle annettuja vaihtoehtoja ja tehdä niiden avulla päätöksiä jotka koskevat hänen omaa elämäänsä. Tässä nousee haasteeksi, että ihmisen puolesta joudutaan tekemään päätöksiä ja ratkaisuja joita hän ei ymmärrä. On myös todettu, että ihmisen itsetunnolle ja omanarvontunnolle on tärkeää päästä osalliseksi omien asioidensa suunnitteluun, päätöksen tekoon ja arviointiin. (Järvikoski, Hokkanen & Härkäpää, toim. 2009,15)

Opinnäytetyö sisältää teoriaosuuden, jonka tarkoituksena on avata käsitteitä tutkimukseen liittyvistä aiheista. Teoriaosuus sisältää itsemääräämisoikeuden, johon olen ottanut näkökulmia erilaisista lähteistä. Opinnäytetyössä tullaan läpi käymään palveluprosessin kulku sekä osallisuuden käsitteen säilyttäen palveluohjauksen näkökulman. Kehitysvammaisuus yleisenä käsitteenä on myös tärkeä käydä läpi, jotta ymmärrämme millaisia tuen tarpeita se voi tuoda palvelusuunnitteluun. Tuettu päätöksen teko on myös mukana opinnäytetyössä, lisäksi avaan muutamia erilaisia menetelmiä, joiden avulla voidaan tukea itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumista. Esittelen myös alkupuolella toimintaympäristön, johon teen tutkimuksen.

Vammaisen ihmisen asema suomalaisessa hyvinvointipalvelujen järjestelmässä määrittyy monen osa-alueen kautta mm. onko henkilöllä valtaa tai mahdollisuuksia määritellä tai tuoda julki itse omia tarpeitaan ja toiveitaan. Voiko hän todella tehdä itsenäisiä päätöksiä elämäntavoistaan ja elämänsästä. Voimme useassa kotimaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa havaita, että vammaisen ihmisen on riippuvainen yhteiskunnallisesta palvelujärjestelmästä ja sen institutionaalisista käytännöistä, eikä hänen itsemääräämisoikeutensa arkisissaan elämään kuuluvissa asioissa välttämättä toteudu niin suuresti kuin olisi optimaalista (Susan, E. 2013, esipuhe). Suomalaisessa yhteiskunnassa ideaalitalanne olisi, että oletetaan, asiakkaan toimintakyvyn olevan niin hyvä, että pystyy olemaan itse aktiivinen osallistuja palveluiden hakemisessa, suunnittelussa ja arvioinnissa, tästä puhutaan nimellä palveluprosessi. Palveluprosessin aikana jossain tilanteissa asiakas työntekijä suhteesta voi kuitenkin tulla asi- antuntija ja asiakas tilanne. Vaarana tällaisessa asetelmassa on, että kummatkin osapuolet alkavat toimia niin, että auttajalla on suuri kyky tunnistaa, määritellä ja tulkita asiakkaan ongelmia tarpeita passivoiden asiakkaan sekä ohittaen hänen perusoikeutensa tulla kuuluksi omien asioidensa hoidossa. Tärkeänä yhteistyön onnistumisella ja asiakkaan mahdollisimman suuren osallisuuden onnistumisessa nähdään tasavertainen dialogisuus, jossa kummatkin osapuolet kuuntelevat toista ja saavat oman äänen kuuluviin. (Pietiläinen & Seppälä 2003, 24-25)

Vammaisuuden käsite, sekä vammaisuuden perusteella saatavilla olevat palvelut sekä heitä koskevat lait jotka turvaavat heille oikeuksia ovat kokeneet monenlaisia muutoksia historiasta tähän päivään. Samoin matkan varrella olemme saaneet erilaisia lakeja heidän palveluita ja oikeuksia tukemaan. Johdantona aiheeseen tarkastelen kehitysvamma palveluiden kehittymisen historiaa.

Ensimmäisenä kehittämisen aikakaudesta, jolloin ajateltiin, että kehitysvammaiset voitaisiin parantaa terveeksi. Tätä ajan jaksoa seurasi hoivaamisen aikakausi ja laitoksia syntyi kehitysvammaisille turvamaan puutteellista oloa. Näiden sijaintia alettiin kritisoida kuitenkin myöhemmin, sillä ne olivat usein sijainniltaan kovin syrjässä. Tämän jälkeen syntyi eristämisen aikakausi, jolloin mm. Hitlerin toimesta tapettiin 100 000 kehitysvammaista rotu hygienian ajatuksen mukaisessa toiminnassa. Toisen maailman sodan jälkeen kehitysvammahuolto sai uuden kipinän lähteä kehittymään. Ajanjaksoa nimettiin laitosten kasvun ajanjaksoksi. Normalisoinnin ja integroinnin aikana pyrittiin huomiomaan yksilölliset tarpeet ja normalisoimaan kehitysvammaisille samanlaiset mahdollisuudet kuin mullakin ovat. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 289-291)

Viimeisin nyt 2000 luvulla alkanut ajanjakso on tuonut mukanaan sen, että pyritään siihen, että kehitysvammaisetkin voisivat osallistua yhteiskunnan palveluihin siinä missä muutkin eli ympäristö ei ”vammauttaisi” heitä ja tämä on tuonut mukaan tarpeen tarkastella lain kautta heidän oikeuksiaan. Palvelusuunnitteluun ja omaa elämää koskevaan päätöksentekoon mukaan ottaminen on herättänyt viime aikoina keskustelua vammaisten elinoloista ihmisoikeusnäkökulmasta. Uudistuva palvelurakenne tuo uusia haasteita palveluiden järjestämiseen. Nyt uutena kehitteillä oleva vammais palveluiden tilaaja mallin on tarkoitus lisätä vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta. Vammaisten henkilöiden asemaa arvioidaan asiantuntija - ja auttamisverkostoissa sekä viranomaiskäytännöissä, näiden avulla tavoitetaan keinoja vammaisten henkilöiden elämänlaadun parantamiseen ja itsenäisen elämän tukemiseen. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 291)

Sosiaalialalla nähdään olevan erityinen suhde etiikkaan ja ihmisoikeuksiin. Sosiaalialan työn voidaan sanoa saaneen alkunsa juuri noiden kahden aiheen kautta. Vaikka sosiaalityöntavoitteena onkin ihmisten auttaminen, puutteiden ja kärsimysten vähentäminen, muutos ja kehitys sitä kautta, että tehdään hyvää, on kuitenkin tärkeä muistaa eettinen puoli. Työntekijöillä on suuri vaikuttamisen mahdollisuus ihmisten elämään ja sitä kautta koko yhteiskuntaan sosiaalialalla. (Arki, arvot, elämä, etiikka Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2013, 5.) Kaikista vammaisten elinolo ja ihmisoikeuksien muutosyrityksistä huolimatta on vammaisten asemassa yhä nähtävissä voimakkaana asiantuntijoiden vaikutus. Sosiaali ja terveystalvujärjestelmä vaikuttaa siihen, miten määrittelemme vammais-käsitteen ja aseman yhteiskunnassa ja valitettavasti se tapahtuu usein ulkoapäin, joten vammaisten oma ääni vähiin. Tästä Johtuen

erilaisten tutkimusten kautta pyritään tuomaan uutta tietoa ja menetelmiä, joiden avulla saadaan vammaisten oma ääni kuuluviin ja heidät pois passiivisesta roolista kohti aktiivista kumppanuutta. (Erikson 2008, 7)

Eteva on iso vammaisalan organisaatio, josta työuraa on itselleni kertynyt noin kahdeksan vuotta. Eteva tuottaa niin asumispalveluita kuin työ- ja toiminta mahdollisuuksiakin. Se on laajalle Suomeen levinnyt kuntayhtymä. Eteva on ollut mukana kehittämässä Itsemääräämisoikeus lakia, jota kutsutaan nimellä IMO. Tätä kautta Eteva oli mukana, kun Suomi rafioli YK vammais-sopimuksen 2016 keväällä. Opinnäytetyön tekeminen Etevalle oli luonteva ratkaisu, sillä vammaisalan kehittäminen on minusta kiinnostavaa ja tärkeää. Tutkimustarve löytyi Etevan opinnäytetyöstä vastaavan henkilön avulla, koska Etevalle on pyrkimys ja tavoitteena tuottaa asiakkaille yksilöllisiä palveluita ja sen toimintaa yksilökeskeinen ja asiakaslähtöinen toiminta, valikoitui asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen aiheeksi tätä kautta. (Eteva-arvot.2016)

Laadullinen tutkimus valikoitui sen vuoksi että haen kokemusten ja näkökulmien kautta palveluratkaisu yksikön työntekijöiden näkemystä aiheesta. Tutkimuksesta ulkopuolelle jäi kehitysvammaisten itsensä haastattelun, sillä tarkoituksena on luoda uusia toiminta malleja työntekijöille heidän näkökulmansa kautta. Opinnäytetyö olisi laajentunut liikaa, jos myös asiakkaiden itsensä ääni olisi tullut mukaan. Työssä hyödynnetään ristikkäisvertailussa tutkimuksia, joissa on myös asiakkaiden itsensä ääni. Suunnittelun ja rajauksen kautta on tarkoitus vahvistaa hankkeen onnistumista tavoitteiden mukaan, tuoden siihen luotettavuutta tuomalla esille sen tarkoituksen ja keinoja joilla päämäärään on päästy. (Heikkilä. Jokinen. Nurmela. 2008, 68)

Tutkimuksen kautta on tavoitteena saada tietoa itsemääräämisoikeuden toteutumisesta palveluratkaisu yksikön henkilökunnan näkökulmasta. Saadun tiedon avulla työyhteisö voi kehittää toimintatapoja tähän aiheeseen liittyen sekä saada sen hetkistä tietoa itsemääräämisoikeuden toteutumisesta työntekijän näkökulmasta. Työelämä taholta tuli tutkimus pyyntö selvittää kyselyn avulla palveluratkaisu työyksikön henkilökuntaa, miten he kokevat, että asiakkaiden itsemääräämisoikeus toteutuu palveluiden suunnittelussa läpi palveluprosessin. Opinnäytetyössäni palveluprosessi tarkoittaa Palvelutarpeen arviointia ja miten asiakkaiden palvelutarve tulee ilmi, mistä kaikki lähtee liikkeelle. Luonnollisesti tämän jälkeen tulee palvelusuunnittelu osio ja käsittää opinnäytetyössä palaverien toimivuuden tutkiskelua sekä kolmantena ja viimeisenä osana palvelun toteutus ja arviointi. (Palveluiden järjestämisen tueksi 2016)

Tavoitteena on tuottaa tutkielma opinnäytetyön käyttäen kolmen vaiheen yksilökohtaista analysointi menetelmää. Haastattelulomakkeen on myöhemmin tarkoitus jäädä palveluratkaisu työyksikön työntekijöille kyselylomakkeena jonka avulla he voivat arvioida asiakkaiden osalli-

suuden määrää palveluiden suunnittelussa ja mahdollisesti kehittää sitä eteenpäin. Tarkoituksena on siis luoda pohja itsearvinnoille palveluratkaisu työyksikön ja miksei laajemmallekin työntekijä ryhmälle, jotta he voivat arvioida itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Laki sosiaali- ja terveyshuollon suunnittelusta ja valtion osuudesta sisältää, että Valtioneuvosto vahvistaa joka neljäs vuosi ohjelman jossa on sosiaali- ja terveystaloudelliset tavoitteet, kehittämis- ja valvonnan painopisteet sekä näitä tukevat uudistus- ja lainsäädäntöhankkeet, ohjeet ja suositukset. Tätä kautta on lähdetty kehittämään uutta lakia joka selventäisi ja yhdenmukaistaisi kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Lisäksi elämme juuri nyt tilaaja-asiakas mallia, jolloin pyritään kehittämään uusia keinoja ja toimintamalleja, jotta asiakkaille saataisiin muokattua yksilöllisempiä palveluja ottaen asiakkaan toiveet huomioon ja osallisten häntä suunnittelussa ja toteutuksessa sekä palvelun onnistumisen arvioinnissa. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 294)

2 Eteva kuntayhtymä esittely

Eteva kuntayhtymä on suomalainen vammaispalvelujen tuottaja. Eteva tuottaa palveluja vuosittain noin 1600 vammaiselle ja kehitysvammaiselle henkilölle. Palveluja on myös mielenterveyskuntoutujille ja muille erityistä tukea tarvitseville henkilöille.

Etevassa on useita toimipaikkoja eri puolella Suomea. Asuntoja löytyy noin 150 ja työ- ja toimintakeskuksissa työskentelee vuosittain 1000 asiakasta. Asiakkailta on mahdollisuus saada myös erilaisia asiantuntija palveluita. Työntekijöitä Etevallalla työskentelee 1300 joista 95 prosenttia asiakaspalvelutyössä. Näitä ovat mm. asumispalvelut, päiväaikainen toiminta sekä asiantuntija palvelut. Etevan omistajia ovat 45 Etelä-Suomen kuntaa. Niiden alueella asuu yhteensä noin 1,3 miljoonaa ihmistä. Eteva on Uudenmaan ja Etelä-Hämeen erityishuoltoalue. (Eteva-arvot 2016)

Etevan toimintaa ohjaavat arvot

- positiivinen uskallus
- yhteistyön voima
- ihmisen kunnioittaminen
- avoimuus.

Etevan toiminta perustuu vahvasti yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun. (Eteva-arvot 2016)

(Eteva arvot 2016)

Etevan palveluihin tullaan Etevan sosiaalityön eli Palveluratkaisut -yksikön kautta. Palveluratkaisut -yksikössä työskentelee sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja kuntoutusasiiantuntijoita. Kuntoutusasiiantuntijat suunnittelevat asiakkaan palvelukokonaisuutta erityisesti silloin kun asiakkaalla on erityisiä kuntoutuksellisia tarpeita tai asiakkaan palvelun toteuttamisen tueksi halutaan tehdä kuntoutussuunnitelma arkeen. (sosiaalityö 2016)

Itsemääräämislaki toteutuu Etevalla siten, että tehdään Tukiprofiili sekä Lifecare ohjelmalla kirjataan 3 kuukauden arviointia sekä päivittäisiä tapahtumia ja arjessa on vahvasti mukana yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. Etevalla on käytössä Lifecare - älykäs uusittu tietojärjestelmä, jonka tarkoituksena on ensisijaisesti vähentää turhia työvaiheita, sekä sujuvoittaa hoitoketjuja niin perusterveydenhuollossa, erikoissairaanhoidossa kuin sosiaalitoimessa sekä niiden välillä. Uuden tietojärjestelmäkokonaisuuden tavoitteena on tukea moniammatillista tiimityötä ja tallennettua tietoa voidaan hyödyntää kansalaisen hyvinvoinnin edistämiseksi yli sosiaali- ja terveydenhuollon rajojen lain sallimissa puitteissa. Tiedon on tarkoitus olla vaivattomasti käytössä. Työpöydän profiili muokataan sisältämään käyttäjän työnkuvaa, ammattiroolin, sijaintitiedot, käyttöoikeudet sekä käyttöliittymän mukautukset. Käyttäjän profiilin kautta tulee näkyväksi työntekijän työtehtäviä ja siten järjestelmäkin mukautuu profiilin kautta tukemaan erilaisia työnkuluja ja toimintoja. Työpöydän yksi keskeinen tavoite on potilasturvallisuuden parantaminen. (Tieto.fi.lifecare.)

3 Kehitysvammaisuus ja itsemääräämisoikeus

Kun lähdetään kuvaamaan ihmisen toimintakykyä, tarvitaan useita lähestymistapoja, sillä se ei ole vain jokin yksi ihmisen osa-alue. Se sisältää kehon toimintaa sekä osallisena oloa omassa elämän tilanteessa. Tästä on 2001 WHO julkaissut luokittelun ICF. Toimintarajoite pitää sisäl-
länsä ruumiin rakenteiden ja ruumiin / kehon toimintojen sekä suoritus ja osallistumisrajoit-
teet. Suomen kehitysvammalaki määrittelee kehitysvamman seuraavasti: Kehitysvammainen on
henkilö, jolla kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitys-
iässä saadun vamman tai sairauden vuoksi. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 15)

Vammais- sana ja käsite ovat muuttuneet aikojen saatossa. 1800 luvulla alkoi puhe vaivaisuus
käsitteestä (Kivirauma, J. 2015). Myöhemmin puhuttiin käsitteistä, kuten, vajaamielisyys ja tyl-
sämielisyys. Ne koettiin olevan loukkaavia, jotka haluttiin korvata komitean avulla sanalla ke-
hityshäiriö, mutta siitä tulikin kehitysvammainen (Pollari, R. 2002). Uusien asioiden oppiminen
ja käsitteellinen ajattelu ovat kehitysvammaisille ihmisille vaikeampia kuin muille. Kuitenkin
kehitysvammaiset ihmiset oppivat monia asioita samalla tavalla kuin muut. Ihmisen persoonal-
lisuudessa älykyys on vain osa kokonaisuutta. (kehitysvammaisuus 2016) Kasvatus, elämäntai-
kemukset, oppiminen ja elinympäristö vaikuttavat kehitykseen, siihen millaisiksi ihmisiksi kas-
vamme. Kehitysvamma ilmenee ennen 18 -vuotis ikää. Jotta kehitysvammaiset ihmiset voisivat
elää tasa-arvoisina jäseninä yhteiskunnassa, he tarvitsevat tukea, ohjausta ja palveluita. Nämä
voivat liittyä kommunikaatioon, omatoimisuuteen, kodinhoitoon, sosiaalisiin taitoihin, ympä-
ristössä liikkumiseen, terveyteen ja turvallisuuteen, kirjallisiin taitoihin, vapaa-aikaan ja työ-
hön. Kehitysvamman aste vaihtelee vaikeasta vammasta lievään oppimisvaikeuteen. Monilla
kehitysvammaisilla ihmisillä on lisävammoja, jotka saattavat vaikeuttaa liikkumista, puhetta
tai vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. (Tietoa kehitysvammasta 2016)

Laissa on säädetty suppeasti juuri kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden rajoit-
tamisesta. Nyt kiinnitetään enemmän huomiota niihin seikkoihin miksi itsemääräämisoikeus ei
aina toteudu. Näitä voi olla muun muassa vanhentuneet käytännöt joita ei ole tarkistettu ja
ihan tiedon ja erilaisten menetelmien puute tai ihmisten asenteet (Miksi itsemääräämisoikeus
ei toteudu 2016) Nyt viime vuosina on alettu tähän epäkohtaa kiinnittää huomiota ja tarkoitus
on valmistella lakiesitys kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeudesta. Sen oli tarkoi-
tus tulla valmiiksi jo vuonna 2014, mutta sen valmistelu on yhä kesken. Laki sosiaalihuollon
asiakkaan asemasta ja oikeuksista tuodaan esille hyvin selvästi, että asiakkaan toivomukset ja
mielipide ovat ensisijalla ja hänen itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava. Siellä tulee myös
ilmi, että asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua palveluidensa suunnitteluun ja to-
teutukseen. Toteutuuko tämä todellisessa arjessa vai osallistuuko asiakas palaveriin vai näen-
näisesti. (Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014)

Valmisteilla oleva itsemääräämisoikeus laki sanoo, että asiakkaan toivomukset ja mielipide on ensisijaisesti pyrittävä ottamaan huomioon, kun sosiaalihuoltoa toteutetaan. Muutenkin hänen itsemääräämisoikeuttaan pitää kunnioittaa. Asiakkaalle tulisi aina antaa mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palveluidensa suunnitteluun. Hallintolaissa säädetään asiakkaan kuulemista häntä koskevissa asioista ennen päätöksen tekoa. Perustuslain on tarkoitus turvata kaikille riittävät sosiaalipalvelut ja tuet elää yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. (Kuosma 2011, lukijalle) Jos asiakkaan tilanne on jostain syystä sellainen, ettei hän sairauden tai henkisen toimintakyvyn vajavuuden vuoksi kykene osallistumaan ja vaikuttamaan palveluihinsa suunnitteluun, ymmärtämään ratkaisuvaihtoehtoja taikka käsittämään päätösten vaikutuksia, on hänen tahtoaan selvitettävä yhteistyössä asiakkaan läheisten tai, huoltajan tai laillisen edustajan avulla. (Kuosma 2011,125)

Jokaisella meillä on lain säädäntöjen kautta oikeus omaan elämään, omaan henkilökohtaiseen vapauteen sekä koskemattomuuteen. Lisäksi meillä kaikille tulee turvata liikkumisvapaus sekä yksityiselämän suoja, uskonnon- ja omantunnon vapaus, omaisuudensuoja, oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä oikeus sosiaaliturvaan. Kaikkien ihmisten oikeuksien käytön pohjana pidetään henkilön itsemääräämisoikeutta eli toisin sanoen puhumme henkilön oikeudesta määrätä itsestään ja toimistaan. itsemääräämisoikeus painottuu erityisesti perustuslain 7 §:n säännöksiin elämästä, henkilökohtaisesta vapaudesta, koskemattomuudesta ja turvallisuudesta sekä perustuslain säännöksiin yksityiselämän suojasta. On tilanteita jolloin perusoikeuksia, kuten itsemääräämisoikeuksia voidaan joutua rajoittamaan tai ne eivät muuten toteudu täysin. Perusoikeuksia rajoittaessa niiden tulee olla tarkkaan määriteltyjä ja välttämättömiä esimerkiksi turvaamaan turvallisuutta ja terveyttä. (Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014)

Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, on todettu perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Sen katsotaan kuuluvan isona osana perusoikeusjärjestelmäämme huolimatta siitä, ettei sitä nimenomaisesti ja tarkasti mainita perustuslaissa. Itsemääräämisoikeus voidaan liittää osaksi yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Siihen sisällytetään myös perustuslain säännöksiin yksityiselämän suojasta. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus. Tämän tarkoitus on suojaa ihmisen fyysisen vapauden lisäksi myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Potilaan ja sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta on säädetty tarkemmin laissa potilaan asemasta ja oikeuksista, myöhemmin nimetty *potilaslaki*, ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, jäljempänä tullut *sosiaalihuollon asiakaslaki*. Asiakaslaki määrittelee, että kaikilla asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman pelkoa syrjinnästä. Asiakasta tulee kohdella siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. (Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014)

Aiemmin ainoa ohje on kehitysvammalaissa, jossa säädetään, että ”erityishuollossa olevaan henkilöön saadaan soveltaa pakkoa vain siinä määrin kuin erityishuollon järjestäminen tai toisen henkilön turvallisuus välttämättä vaatii”. Nyt siihen kuitenkin tuli muutos, kun Suomi ratifioi YK sopimuksen 2016. Laissa ei siis ole ollut tarkennusta siitä, millaisissa tilanteissa rajoittaminen on perusteltua tai millaisilla keinoilla sitä voidaan toteuttaa. Käytännössä voidaan todeta, että se voidaan rajata, käytännön ja hyväksytyjen eettisten periaatteiden mukaan, jossa sanotaan, että kehitysvammaisen henkilön rajoittaminen on oikeutettua silloin, kun hän käyttäytymisellään selkeästi vaarantaa oman tai toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden tai vakavasti vahingoittaa omaisuutta eikä tilanteen hallitsemiseksi ei ole muita keinoja. (Koskentausta, T. 2013.)

Itsemääräämisoikeus oli 2015 kehitysvammaliiton teema joka myös kertoo aiheeni ajankohtaisuudesta. Monesti pidämme itsemääräämisoikeutta ehkä itsestään selvyytenä kuuluvan perusoikeusjärjestelmäämme ja yleisperusoikeutena. Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan perusoikeusjärjestelmäämme ja Sen pitäisi turvata oikeutta henkilökohtaisen vapauden lisäksi myös koskemattomuuteen. Vapaus pitää sisällään niin fyysisen vapauden kuin myös tahdon vapauden sekä itsemääräämisoikeuden. On tärkeä tietää että aina kun näitä perusoikeuksia joudutaan rajoittamaan jollain tavalla, tuleen perustua lakeihin. (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp)

3.1 Asiakkaiden itsemääräämisoikeus palvelusuunnittelussa

Ihmisen suoriutumiseen elämän tuomista tarpeista voidaan puhua ns. normaalista elämästä. Tätä voidaan pitää tavoitteena myös vammaisten ihmisten kohdalla erilaisten tukitoimen avulla. Tällöin ihminen on usein tasapainossa ympäristön lisäksi myös itsensä kanssa ja voi osallistua ympäröivään yhteiskuntaan. Tämä voidaan nähdä myös tavoitteena puhuttaessa kehitysvammaisten elämän normalisoinnissa. Tavoite ei ole helppo tai yksinkertainen saavuttaa, sillä aina ei ole selvää vammaisen ihmisen omasta näkökulmasta mitä subjektiiviset tarpeet ja mitä vaatimuksia hän haluaisi asettaa ympäristölleen ja joudutaan tekemään ulkopuolisen havainnot. Kehitysvammaisten ihmisten kykyä tunnistaa ja tavoittaa omat tunteensa, ilmaista itseään omien tavoitteidensa ja pyrkimyksiensä osalta voivat olla vajavaiset ja haasteelliset. Vammaisryhmiä myös helposti ryhmitellään ja kohdellaan sitä kautta yhtenäisenä ryhmänä, esimerkiksi lievästi kehitysvammaisena tai cp vammaisena. Tämä ei siis automaattisesti tarkoita, että heille voidaan tarjota samanlaisia tuki toimia ja palveluita. Heidän parasta, toiveita, onnellisuutta joudutaan usein arvioimaan ulkopuolisten toimesta. Vammaispoliittisesta näkökulmasta kaikilla pitäisi olla mahdollisuus oman elämänsä hallintaan ja osallistumiseen lähiyhteisönsä ja yhteiskunnan toimintaan, joten keskiöön joudutaan nostamaan Yksilökeskeinen elämän suunnittelu, asiakaslähtöisyys ja ympäristön tuki. Asiakkailta tulee olla oikeus tasapuoliseen kohteluun,

heille tulee antaa tieto ja valinnanvaihtoehdot ymmärrettävässä muodossa. Heillä on oikeus tuettuun päätöksen tekoon. Heillä on oikeus olla osallisena palvelusuunnittelussa omien kykujensä mukaan. Heidän toiveet ja mielipiteet tulisi pyrkiä ottamaan huomioon päätöksiä tehdessä. Salassapito velvollisuus velvoittaa työntekijän olemaan salassapitovelvollinen sekä tämä pitää huomioida tietojen käsittelyssä. Se ketä palaveriin osallistuu, pitäisi olla asiakkaan toiveen mukainen. (Kuosma 2011, 123)

3.2 Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuslaki

Kehitysvammahuollossa lainsäädäntö koettiin puutteelliseksi ja tarpeelliseksi päivittää muutuneita tarpeita vastaamaan. Vuonna 1996 Eduskunnan oikeusasiamies toi tietoon valtioneuvostolle ja sosiaali- ja terveysministeriölle, että kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisen rajoitusten sääntely lain tasolla on puutteellista ja sitä tulisi täsmentää. Vuonna 2009 EOA on kiirehtinyt lainsäädäntö-toimia STM:lle. Aikaa on mennyt lakia valmistellessa, sillä vuonna 2014 ollaan saman kysymyksen äärellä. (Laki ja asiakkaan oikeudet. 2011) Tulevasta laista on puhuttu nimellä IMO laki eli itsemääräämisoikeuslaki. Sitä valmisteltiin 2010- 2014 vietäväksi perusvaliokuntaan. Laki ehdotus annettiin eduskunnalle 28.8.2014. (Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014).

Kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin olisi tarpeellista tehdä muutoksia, joita Yhdistyneiden kansakuntien vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointi välttämättä edellyttää. Palvelujen tuottajan tulisi vahvistaa itsemääräämisoikeuden toteutumista antamissaan palveluissa. Uuteen lakiin sisällytettäisiin myös säännökset asiakkaan tai potilaan itsemääräämiskyvyn arvioinnista sekä yksilöllisestä itsemääräämisoikeutta koskevasta suunnittelusta. Viimeistään silloin, kun asiakkaan tai potilaan itsemääräämiskyky olisi todettu laissa tarkoitetulla tavalla alentuneeksi, tulisi hänelle laatia yksilökohtainen suunnitelma sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain tai potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaisen suunnitelman liitteeksi. (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp) (Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014).

Kehitysvammaisten erityishuoltolain muutokset astuvat voimaan 10.6.2016 alkaen. Lainmuutokset tarvittiin, että Suomi pystyi ratifioimaan vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen. Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja tulevat Suomen osalta voimaan samanaikaisesti kehitysvammalain muutosten kanssa eli 10.6.2016. Tämän jälkeen jäämme odottamaan, että saataisiin vielä tarkennettua omaksi laiksi kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuksien turvaamiseksi. Kehitysvammalain muutokset sisältävät seuraavia säädöksiä mm. erityishuollossa olevan kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen vahvistamista koettiin tärkeäksi aiheeksi samoin, erityishuollossa käytettävistä rajoitustoimenpiteistä kuten myös, rajoitustoimenpitei-

den sääntelystä, rajoitustoimenpiteiden jälkiselvittelystä ja kirjaamisesta sekä tahdosta riippumattomasta hoidosta.

Laissa on säännöksiä yksilöllisestä suunnittelusta, itsenäistä suoriutumista tukevista kaluste-, väline- ja tilaratkaisuista sekä kohtuullisista mukautuksista, näitä ovat mm. toimintakykyä vahvistavien apuvälineiden hankkiminen tai toimitilojen uudelleen järjestely. Laki sisältää myös säännökset henkilökunnan kouluttamisesta ja ohjeistamisesta itsemääräämisoikeutta vahvistaviin työmenetelmiin. Lisäksi lakiin on otettu uudet virka- ja vahingonkorvausvastuuta sekä tehostettua viranomaisvalvontaa koskevat säännökset. Koulutuksessa keskitytään lakimuutosten vaikutuksiin erityishuollon toteuttamisessa erityisesti kohtuullisten mukautusten, itsemääräämisoikeuden sekä rajoitustoimenpiteiden osalta, lisäksi teemana myös Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp)

Laissa sanotaan, että erityishuolto on järjestettävä ja erityishuollossa olevaa henkilöä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Erityishuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Tätä pyritään toteuttamaan Etevallla mm. YKS työskentelyn kautta. Erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Erityishuollossa olevan henkilön hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta on ylläpidettävä ja edistettävä. Puhutaan myös, että itsemääräämisoikeus ei aina tuo turvaa, jos henkilö ei itse tunne päätösten seurauksia. Laissa halutaan tarkentaa itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi, kehittämällä hoito ja palvelu suunnitteluun kirjattavien toimenpiteitä joiden avulla näitä kahta asiaa tuetaan entistäkin tarkemmaksi. (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp)

Sen lisäksi, mitä sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain 3 luvun kirjattiin tarkasti, se, mitä palvelu- ja hoitosuunnitelman tulisi sisältää. Näitä kirjattiin lakiin viisi kohtaa ja ne on luoteltu alla.

- 1) toimenpiteistä henkilön itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi ja edistämiseksi sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi.
- 2) kohtuullisista mukautuksista henkilön täysimääräisen osallistumisen ja osallisuuden turvaamiseksi.
- 3) henkilön käyttämistä kommunikaatiomenetelmistä.
- 4) keinoista, joilla henkilön erityishuolto toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä.
- 5) rajoitustoimenpiteistä, joita henkilön erityishuollossa arvioidaan jouduttavan käyttämään.

Palvelu- ja hoitosuunnitelma on laadittava yhteistyössä erityishuollossa olevan henkilön ja hänen laillisen edustajansa tai sosiaalihuollon asiakaslain 9 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa henkilön laillisen edustajan taikka hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvan omaisensa tai muun läheisensä kanssa, ellei siihen ole ilmeistä estettä. Erityishuollon toimintayksikössä on oltava sen toimintaan ja erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiin tarpeisiin nähden riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilökuntaa. (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp)

Erityishuoltoa koskee lisäksi neljä kohtaan jotka ovat täytettävä erityishuoltoa annettaessa.

- 1) erityishuollon toimintayksikön henkilökunta perehdytetään ja ohjeistetaan työmenetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista;
- 2) erityishuollon toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvat sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöt koulutetaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen ja rajoitustoimenpiteiden asianmukaiseen käyttämiseen;
- 3) erityishuollon toimintayksikössä edistetään rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista;
- 4) erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta tuetaan ja edistetään asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin. (Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp)

Suomi allekirjoitti yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä sen valinnaisen pöytäkirjan ensimmäisten joukossa jo maaliskuussa 2007. Eduskunta hyväksyi vammaisyleissopimuksen ratifiointia koskeneen hallituksen esityksen 3. maaliskuuta 2015. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on myös tärkeä muutoksen väline. Sen kautta asenteet ja lähestymistavat vammaisia henkilöitä kohtaan muuttuvat. Tämä on olennainen askel muutoksen tiellä kohti uutta käsitystä vammaisuudesta ja vammaisten henkilöiden asemasta. Perinteisesti vammaiset henkilöt ovat olleet hyväntekeväisyyden ja lääketieteellisen hoidon kohteita. Sopimuksessa vahvistetaan näkemystä siitä, että vammaiset henkilöt ovat oikeuksien haltijoita, ja he voivat vaatia oikeuksiaan sekä tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä vapaasti. He ovat ympäröivän yhteiskuntansa aktiivisia jäseniä. Ihmisoikeusperusteinen lähestymistapa korostaa täyttä osallistumista, osallisuutta ja tasa-arvoa. (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja.)

YK:n yleissopimuksen keskeisinä periaatteina pidetään yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Näin ollen kehitysvammaisten omaa itsemääräämislakia joka turvaisi nämä on lähdettävä rakentamaan ajan kanssa tehden erilaisia tutkimuksia, joiden avulla selvitetään niitä kohtia ja työmenetelmiä tapoja yms,

jotka eivät tue periaatteiden toteutumista. Yleissopimuksen ratifioinnilla vahvistetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien asemaa nimenomaan oikeudellisesti velvoittavina ihmisoikeuksina samoin kuin valtion velvollisuutta toimia näiden oikeuksien edistämiseksi. (YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus astuu voimaan 10.6.2016)

4 Palveluprosessi

Laki määrittelee, että palveluprosessi lähtee käyntiin, siitä kun asiakas tai hänen omaisensa ottaa yhteyttä sosiaalitoimeen. Tämän jälkeen on ilman viivytystä tehdä palvelusuunnitelma eli palvelutarpeenarviointi. Suunnitelma tulee tarkistaa määräajoin tai kun asiakkaan tilanteessa tapahtuu muutosta. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 2016) Tämän jälkeen jää usein vammaisille ihmisille itselleen tai heidän elämässä tiiviisti olevien vastuulle tarkastella arjessa palveluiden oikeanlaisuus ja riittävyys. Sosiaaliohjauksen prosessista on mm. otettu yksi malli palveluprosessille. Sosiaaliohjauksen prosessia kuvataan etenevän seuraavan laisesti. Aluksi tehdään tilanne arvio, tämän jälkeen asetetaan yhdessä asiakkaan kanssa tavoitteet toiminnalle. Lopuksi on vielä toiminnan seuranta ja dokumentointia. (Helminen, 2016, 18)

4.1 Palvelutarpeenarviointi

Vammaispalvelulaki säättää, että palveluiden tarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakkaan asioista on otettu yhteyttä sosiaalitoimeen. Tällöin on ilman tarpeetonta viivästystä laadittava asiakkaalle palvelusuunnitelma. (Kuosma, 24) Kaikki lähtee siis siitä, että kunnalle tulee palvelupyynnö joko perheeltä, sosiaalityöntekijältä, sairaalta tai joltain muulta taholta. Sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja tekevät tilanearvion ja selvittävät perheen tilanteen. (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL)

Tehdään suppeampi tuen ja palveluiden tarpeen arviointi ja laitetaan tarpeen vaatiessa hakemuksia niihin. Tässä kohtaa muun muassa saatetaan todeta asumisen palvelutarve, jolloin lähdetään katsomaan sopivaa asumispaikkaa ja muotoa, joskus kiireinäkin (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL). Esimerkkinä, että asiakkaalle tulee kiireellinen asunnon tarve, tällöin tämä hoidetaan ensin kuntoon ja sen jälkeen tuli laajempi palvelutarpeenarviointi palaveri. Tämä toimii kuin kuka tahansa etsisi asuntoa, eli sen voi käydä katsastamassa. Perhe saattaa käydä

katsomassa erilaisia paikkoja ja asukas saattaa tehdä lyhyitä tutustumiskäyntejä yksinkin. Täsäkin voidaan pohtia, että kuinka paljon asiakas saa itse oikeasti vaikuttaa asuinpaikkaansa vai tekeekö lopullisen valinnan ulkopuolinen/läheinen taho. Lisäksi Kun tulee uutena palvelujärjestelmän tukien piiriin, niin varmasti on vaikeaa ymmärtää kaikkea sitä palveluiden määrää, joka yhtäkkiä on mahdollista ja kuinka se oikeasti näkyy arjessa. (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL)

Palvelutarpeen arvioinnissa parhaita asiantuntijoita ovat asiakas ja hänen läheisensä. Asiakkaan oikeudesta saada tieto toimenpidevaihtoehdoista sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta säädetään laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 2016.). Asiakkaan kuulemisesta säädetään hallintolaissa. Sosiaalihuoltolaki on suomen sosiaalihuollon yleislaki. Vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki ovat erityislakeja, joiden tehtävä on täydentää sosiaalihuoltolakia vammaisten henkilöiden osalta. Palvelutarpeen selvittämisen määräajoista on oma säännöksensä vammaispalvelulaissa, mutta muuten se ei sisällä palvelutarpeen arviointia koskevaa sääntelyä. (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL).

Palvelutarpeen arvioinnissa onnistutaan hyvin, jos pystytään tasapainoilemaan asiakkaan sekä yhteistyökumppaneiden näkemyksestä asiakkaan palveluiden tarpeesta. Mikäli tulee kuitenkin tilanne, että asiakkaan ja työntekijän näkemykset eroavat, tulee yhdessä pohtia syitä näkemyksen erovaisuudelle. Asiakkaan näkemys tulee aina kirjata suunnitelmaan. Asiakkaan oman näkemyksen oikeellisuuden varmistamiseksi tulee käyttää tarvittavia menetelmiä ja apuvälineitä. Asiakkaan selviytyminen elämän tilanteista kokonaisuutena on tavoitteena palvelusuunnittelussa ja erilaisten tukitoimien järjestämisessä. Tavoitteena on, että tunnistetaan tilanteet ja ympäristöt, joissa avuntarvetta ilmenee, sekä millä tasolla asiakas apua tarvitsee. Toisaalta on hyvä tuoda palaverissa niitä positiivisia paikkoja ja tilanteita, joista asiakas selviää itsenäisesti ja tukea näin ollen asiakkaan voimavarakeskeisyyttä. Tässä asiakkaan läheisten ja asiakkaan elämässä tiivistä olevien ihmisten rooli korostuu merkittävästi. Palvelutarpeen arvioinnin tulee sisältää lain mukaan seuraavat asiat. Yhteenveto asiakkaan tilanteesta sekä sosiaalipalvelujen ja erityisen tuen tarpeesta. Lisäksi sosiaalihuollon ammattihenkilön arvio asiakkuuden edellytyksistä, asiakkaan mielipide ja näkemys palvelutarpeestaan, ellei palvelutarpeen arviointiin yhteistyössä asiakkaan kanssa ole ilmeistä estettä sekä asiakkaan ja ammattihenkilön arvio omatyöntekijän tarpeesta. (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL).

Asiakkaan asemasta palvelutarpeen arvioinnissa säädetään sosiaalihuoltolain 36 §:ssä seikkaperäisesti. Sen mukaan arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvennettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä tuotava esille erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut asiat ja päätökset, joilla on merkitystä

hänen asiassa. Selvitys on pyrittävä antamaan siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Tämän tarkoituksena on ehkäistä ja poistaa niitä haittoja esteitä joita vamma tuo asiakkaalle. Palvelutarpeen arviointia tehtäessä on työntekijän ja muiden siihen osallistuvien kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Tässä voidaan käyttää erilaisia menetelmiä jotta voidaan varmistaa mahdollisimman pitkälle asiakkaan tahto ja osallisuus. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. (Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL).

Etevallalla käytetään mm. seuraavia menetelmiä ja keinoja, joiden avulla pyritään varmistamaan ja vahvistamaan asiakkaiden äänen kuulumisen.

TOIMI - menetelmä toimintakyvyn kuvaamiseen

TOIMI teko vaiheessa keskiössä on luoda yleiskuva henkilön selviytymisestä hänen nykyisissä asuin- tai toimintaympäristöissään ja elämäntilanteessaan. Arvioinnin kohteina ovat hänen taitonsa ja voimavaransa sekä niiden käyttöä estävät tai haittaavat asiat. Yksilöllinen psykososiaalinen toimintakyky koostuu useasta eri tekijöistä. Osia on kaiken kaikkiaan kolme. Ensimmäinen liittyy henkilöiden yksilöllisiin ominaisuuksiin (älylliset ja emotionaaliset voimavarat, fyysinen ja psyykinen terveydentila). Toisessa osassa arvioidaan taitoja suhteessa kulloiseenkin toimintaympäristöön (osallistuminen, vuorovaikutus ja sosiaaliset roolit, tilanteessa saatavilla olevan tuen ja avun määrä) ja kolmas osa liittyy tekijöihin yksilön ulkopuolelta (toimintaympäristö, sen fyysiset ominaisuudet ja toimintasäännöt). (Toimi menetelmä toimintakyvyn arviointiin. 2014)

Toimintakyvyn kuvauksella pyritään tuomaan esiin, aina jotakin suhdetta johonkin ja käsitettä tuleekin tarkistella tätä kautta. Näkyviin on tavoitteena saada yksilön kyvyt, tunteet, tarpeet ja pyrkimykset kohtaavat toimintatilanteen fyysiset ja sosiaaliset olosuhteet, odotukset ja vaatimukset. TOIMI pidetään työvälteenä, jolla voidaan tarkastella yksilöllisen toimintakyvyn eri puolia ja ilmenemismuotoja. Sen tavoitteena on auttaa työntekijöitä näiden kuvaamiseen ja tarkasteluun säännöllisesti tai tilanteena muuttuessa, sillä aina ei saada vain yhtä mittaustulosta vaan sitä voi käyttää joustavasti erilaisissa olosuhteissa. Toimintaympäristöllä on iso merkitys, kun mitataan toimintakykyä. On kuitenkin hyvä huomata, että sitä ei saa pitää mitarina vaan työvälteenä ja menetelmänä. (Toimi menetelmä toimintakyvyn arviointiin. 2014)

Yksilöllisen toimintakyvyn tarkastelu koostuu seuraavasta kolmesta osasta:

1. Henkilön elämäntilanne ja elinolosuhteet: henkilön itsensä kanssa tulee keskustelun kautta saada keskustellen ja häntä haastatellen kuvaus hänen arjestaan, minkälainen

asumismuoto, koulutus, päivä- tai työtoiminta hänellä on ja vapaa-ajastaan sekä tärkeimpänä siitä, miten hän itse nämä kokee.

2. Psykososiaalinen selviytyminen asuin- tai toimintaympäristössä: käytössä on 16 graafista analogia-asteikkoa, joiden avulla arvioidaan yksilöllisen toimintakyvyn eri puolia. Tämän osan tekevät asiakkaan hyvin tuntevat lähityöntekijät tai omaiset.

3. Perustiedot

henkilön psyykkisestä ja fyysisestä terveydentilasta sekä henkilön oma näkemys hyvinvoinnistaan. Viimeksi mainittu tehdään yhteistyössä hänen kanssaan sekä keskustellen että omaa arviointilomaketta käyttäen.

TOIMI on kehitetty vammaispalveluissa tehtävän tuki- ja palvelusuunnittelun työkaluksi. Se auttaa laatimaan laaja-alaisen kuvauksen palveluiden käyttäjän psykososiaalisen toimintakyvyn eri puolista tuo näkyväksi hyvin moninaisesti ihmisen toimintakyvyn vahvuudet ja rajoitukset. Toimintakyvyn vahvuudet kertovat voimavaroista mielekkääksi koettuun elämään, ja toimintakyvyn rajoitukset auttavat tunnistamaan niitä toimintoja, joista suoriutumiseen henkilö tarvitsee apua tai tukea. Kokonaisvaltainen, laadullinen tarkastelu ja pohdinta tulee tarpeeseen, kun tuloksista on tarkoitus tehdä johtopäätöksiä henkilön tuki- ja palvelusuunnitteluun. On hyvä tiedostaa, ettei TOIMI anna kaikissa tapauksessa anna riittävän kattavaa kuvaa sellaisten henkilöiden toimintakyvystä, joilla on autismitietäminen piiriin kuuluva kehityksellinen vamma. Näissä tapauksissa tarvitaan täydentäviä kuvausmenetelmiä. TOIMI menetelmän katsotaan soveltuvan yksilön psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen nuoruusiästä eli noin 14-15 ikävuodesta lähtien. Tätä nuorempien lasten toimintakyvyn tarkastelu tehdään erilaiselta teoreettiselta pohjalta ja siihen tarvitaan jo omanlaisia työvälineitä ja menetelmiä. (Toimi menetelmä toimintakyvyn arviointiin 2014)

Oma kokemus TOIMI:n tekemisestä on muutaman vuoden takaa ja siinä haasteellisinta oli juuri tuo henkilön oman näkemyksen saaminen, sillä monet kysymykset olivat aika haastavia ymmärtää. Saimme kuitenkin koko tiimi uusia puolia asiakkaista ja ajattelemisen aihetta kysymysten kautta, sillä muutamat olivat sellaisia, ettei niitä ollut ihan arjessa tullut niin syvästi mietittyä. Aikaa ja resursseja vaatii tehdä TOIMI niin, että se on täytetty ajatuksen/ tiedon kautta rauhassa ja se on asiakkaan eikä henkilökunnan näkemyksen mukainen. Lisäksi sen ajantasalla pitäminen vaatii koko työtiimin sitoutumista.

Tukiprofiili

Tukiprofiili on henkilökunnalle tehty ja kehitetty yhteinen työväline, jonka avulla työntekijät saavat tietoa asiakkaan sen hetkisestä tuen tarpeesta mahdollisimman kattavasti. Se auttaa myös henkilökunnan jäseniä ja sijaisiakin toimimaan johdonmukaisesti tuettaessa tiettyä ihmistä ja kehittää näin ollen yhteisiä toimintamalleja ja sopimuksia. Tukiprofiiliin kirjataan

asioita, jotka ovat juuri tuettavan ihmisen kohdalla tärkeitä ja siitä tehdään henkilön näköinen. Tuen tarpeet voivat liittyä esimerkiksi tarkkaan rytmittyihin arkisiin tapoihin ja rutii-neihin. Jollekin ihmiselle voi olla tärkeää saada tehdä aamutoimet tietyssä järjestyksessä aina samalla tavalla, jotta omatoimisuus säilyy, ja jollekin toiselle on tärkeää saada soittaa omaisille juuri tiettyinä kellonlyömänä, sillä sovitut sopimukset tuovat turvaa. (Tukiprofiili 2016 Verner)

Voimme todeta, että erityisesti vaikeavammaisten kohdalla, jos he eivät osaa itse ilmaista asiaa, erilaiset hoitokäytäntöihin liittyvät merkinnät nousevat hyvinkin tärkeiksi. Tukiprofiiliin siis kirjataan tarkasti, miten henkilökunta toimii tietyissä tilanteissa. Tukiprofiili kirjoitetaan aina minä-muotoon, sillä se tuo kirjoituksen enemmän asiakaslähtöiseksi. Esimerkiksi näin: "käydessäni suihkussa, katsothan että saan oikeat pesuaineet, annostelevaan ne ja katso, että löydän oikean pesusien. Anna minun aloittaa peseminen itse ja tule sitten auttamaan. Huuhtelun ja kuivauksen osaan itse. Hyvä tukiprofiili on siis tiivis selostus henkilön tukemisen kannalta oleelliset ja tärkeät asiat, siinä näkyy henkilön persoona ja oma ääni, henkilö itse on ollut mukana sitä tekemässä ja on tyytyväinen siihen sekä tietysti kehitämme tukiprofiilia koko ajan emmekä anna sen "jähmettyä" (Tukiprofiili 2016 Verner)

4.2 Palvelusuunnitelma

Kehitysvammaisten henkilöiden palveluiden ja tukitoimien tarpeiden selvittämiseksi tehdään yhteistyössä hänen, hänen läheistensä ja kunnan viranomaisten kanssa palvelusuunnitelma. Palvelusuunnitelman idea on tuoda näkyväksi kehitysvammaisen ihmisen palvelutarve. Tarkoituksena on lisätä asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja vaikutusmahdollisuuksia. Palvelusuunnitelma on yhteistyöväline, jonka perustana pidetään asiakkaan osallisuutta ja eri viranomaistahojen moniammatillista yhteistyötä. Lain mukaan suunnitelmaa pitäisi tarkastella määräajoin ja sille pitäisi merkitä vastuu henkilö jonka vastuulla uuden palaverin koolle kutsuminen on. Tavoitteena on ylläpitää kehitysvammaisen asiakkaan hyvinvointia ylläpitämällä hänen toimintakykyään siihen tarvittavien palveluiden ja tukitoimien avulla. (Kaski, Manninen & Pilho. 2009, 368)

Palvelusuunnitelman tekeminen on kirjattu sosiaalihuoltolain asiakaslakiin. Palvelusuunnitelmaan tulee yksityiskohtaisesti kirjata asiakkaan tuentarve. Kirjaukset on tehtävä tarpeeksi kattavasti ja asiakasta kunnoittavasti, niiltä tiedoilta, kun se tulee vaikuttamaan palveluiden sisältöön, järjestämistapaan ja määrästä päättämiseen. Palvelusuunnitelman laatimistilanteessa tavoitteena on löytää kunnan edustajan ja asiakkaan kanssa yhteinen näkemys asiak-

kaan sen hetkisestä toimintakyvystä ja palveluiden tarpeesta, kuitenkin pitäen kuitenkin mielessä asiakkaan toiveet. Jos näin ei kuitenkaan ole, on palvelusuunnitelmaan kirjattava sekä asiakkaan, että työntekijän mielipide ja näkemys niin kuin ne ovat. Mikäli asiakkaalla on jokin toimintakykyä tai osallisuutta alentavasairaus, henkisen toimintakyvyn alhaisuus tai jokin muu estää häntä osallistumasta palvelun suunnitteluun kokonaisvaltaisesti tai ei ymmärrä annettuja ratkaisu vaihtoehtoja on hänen tahtoaan selvitettävä yhteistyössä hänen edustajan kanssa. (Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma 2016)

Tietojen keräämisessä tulee huomioida, että silloin ollaan tekemisissä salassa pidettävien asioiden kanssa tekemisessä ja huomioitava lakia. Tilanteessa, jossa asiakas ei voi antaa suostumustaan tietojen luovuttamiseen tule työntekijän toimia sosiaalihuoltolain mukaisesti. Palvelusuunnittelussa päätöksen tekoon sisältyy, että päätettävä asia käydään läpi niin, että päämies sen varmasti ymmärtää sillä tasolla, kun se on hänelle mahdollista. Asiakkaan pitäisi ymmärtää siis päätöksen teko sekä päätöksen mukainen toiminta ja hänen pitäisi pystyä myös arvioimaan sen toimivuutta. Tärkeää on, että jokainen ymmärtäisi päätöksestä johtuvat seuraukset. Työntekijöiden on hyvä kuitenkin pitää mielessä, että jokaisella asiakkaalla on oikeus tehdä myös huonoja valintoja ja päätöksiä. (Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma 2016) Tämä voi olla monelle työntekijälle vaikea paikka ja yleisempinä kokemuksina tällaisia kohtia voivat alkoholin käyttö, seurustelu asia tai esimerkiksi terveellinen ruokavalio yms. Joskus on vain hyväksyä, että voimme vain yrittää tehdä parhaamme ohjauksen avulla, että asiakas itse ymmärtäisi seuraukset.

Päämiehen tukena päätöksen teossa on usein hänelle tärkeä luottohenkilö, joka hänet tuntee. Palvelu- ja hoitosuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kuuden kuukauden välein, ellei se ole ilmeisen tarpeeton. Palvelu- ja hoitosuunnitelmaa tarkistettaessa tulee erityisesti arvioida käytetyn rajoitustoimenpiteen vaikutusta palvelu- ja hoitosuunnitelmaan sekä erityishuolto-ohjelmaan. (Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma 2016)

4.3 Palvelun arviointi ja palaute

Yksi keino saada tietää asiakkaiden tuntemuksia ja tehdä arviointia palveluiden onnistumisesta on tehdä palautekysely. Palautejärjestelmän kautta halutaan saada tietoa asiakkaiden odotuksista, tarpeista, palvelun laadusta ja sen toteutumisesta eri tekniikoiden avulla. Kehitysvammaisuus tuo haasteen kerätä tätä tietoa, ymmärryksen ja kommunikoinnin heikkoudesta. On otettava huomioon myös se, että eri ihmiset kokevat laadun erilaisena ja voimme tulkita toista henkilöä väärin yrittäessä selvittää, onko hän tyytyväinen. On otettava huomioon myös, ettei kehitysvammaisilla henkilöillä välttämättä ole vertailu kohtaa palveluille, sillä osa saattaa käyttää mm samaa fysioterapeuttia pitkänkin aikaa. Tutkimuksien kautta on

havaittu, että vaikeuksia kehitysvammaisille ihmisille tuo aikakäsitykset, avoimissa kysymyksissä sekä monivalinta kysymyksissä. Kehitysvammaisilla ihmisillä on myös tietynlaisia vastausmalleja, jotka voivat olla historiasta opittu. He miettivät mitä vastaaja odottaa heidän vastaavan ja toimii sen mukaan. (Ikonen, Halttunen. 2012.) Tyypillisesti vastataan viimeiseksi kuultuun asiaan tai aina ”joo” tai ei”. Itse olen huomannut hurjan herkkään vaistoa kehitysvammaisilta ihmisiltä siihen mitä he ajattelevat meidän haluavan heidän vastaavan.

Pitää myös muistaa, että asiakaspalautteen antaminen on asiakkaalle aina vapaaehtoista. Palautteen antaminen sosiaalitoimen palveluista, etenkin perinteisistä tavoista poikkeavalla tavolla voi olla asiakkaalle uusi kokemus. Etukäteen olisikin hyvä pohtia mm. kuinka kynnystä palautteen antoon voisi madaltaa: olisiko mahdollista järjestää esimerkiksi jokin mukava tapahtuma/ asia palautteenannon yhteyteen, kuten kahvitarjoilu? Palautteen kerääjänä työntekijän on hyvä kertoa asiakkaille miksi palautetta kerätään, miten palautteet käsitellään ja kenelle palautteet toimitetaan. Tietoisuus siitä, että palautetta antamalla asiakkaalla on mahdollista vaikuttaa palveluihin, saattaa motivoida asiakkaita osallistumaan palautteen antoon. Palautteiden luottamuksellisuus ja anonymiteetti tulee huomioida palautteen keräystilanteissa. Etenkin toiminnallisia menetelmiä käytettäessä on hyvä pohtia sitä, onko ”oma” työntekijä sopiva toimimaan palautteen kerääjänä vai olisiko tarkoituksenmukaisempaa, että palautetta keräisi henkilö, joka ei ole työskennellyt ko. asiakkaiden kanssa. (Ikonen, Halttunen.2012.)

4.3.1 Kuvat palvelusuunnittelussa

Vammaispalveluhankkeen kautta etsittiin kehiteltiin keinoja, joiden avulla sosiaalityöntekijän olisi helpompi ymmärtää ja kuulla asiakastaan. Projektiin osallistui eteva osahankkeen ja Nurmijärven kunta. Projektin päätavoitteena oli löytää niitä keinoja ja toiminta malleja joiden avulla palvelusuunnittelu prosessin parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät- ja ohjaajat pystyisivät entistä paremmin tukemaan asiakkaan omaa ääntä ja sitä kautta osallisuutta oman elämän ja palveluiden suunnitteluun. Projektin tuloksena syntyi kuvallinen palvelusuunnitelma, joka on tänä päivänäkin käytössä Etevalalla. Näin otettiin askelia sosiaalityön uudistamiseen ja kohti asiakkaan oman äänen tuomiseen esille.

Sosiaaliohjaajan ja sosiaalityöntekijän työtä ohjaa monimuotoinen lainsäädäntö. Asiakaslain mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielihyvä, etu ja yksilölliset tarpeet. Asiakkaalle on myös annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun. Täten jo lakikin sanoi ja velvoitti, että yksilölliset tarpeet tulee huomioida palveluita järjestäessä. Suomen vammaispoliittinen ohjelma tuo myös näkyville jokaisen oikeutta tulla ymmärretyksi omilla viestintä taidoillaan. Yhteistyö asiakkaan

kanssa nousee myös tärkeäksi asiaksi. Palvelusuunnittelussa käydään läpi erilaisia asioita, joilla on vaikutuksia pitkälle asiakkaan tulevaisuuteen. Tämän vuoksi henkilön itsensä kuulemisen tärkeyttä ei voida sivuuttaa. Mutta käytännössä pitää miettiä miten edetään, kun henkilö ei perinteisen keskustelun kautta tuo esiin mielipiteitään. (Miia Koski ja Pia Pulkkinen.2013.)

Vammaispalveluhankkeen Etevan osahankkeen ja Nurmijärven kunnan yhteistyössä haluttiin tehdä asialle jotain, josta olisi myöhemmin konkreettista apua. Jo varhaisessa päätettiin, että Etevan, Nurmijärven ja perheiden edustajista koostuvaan työryhmään pyydetään mukaan AAC-ohjaaja. AAC-ohjaaja piti yleisen esittelyn puhetta tukevista ja korvaavista viestintäkeinoista. Tämän jälkeen valittiin kuvat tarkempaan käsittelyyn. AAC-ohjaaja valmisti kuvamateriaalia Nurmijärven kunnan palvelusuunnitelmalomakkeen pohjalta. Kun kuvamateriaali oli vihdoinkin hiottu valmiiksi, harjoiteltiin sen käyttöä AAC-ohjaajan ohjauksessa ensin työryhmän kesken ja sitten aidoissa asiakastilanteissa. (Miia Koski ja Pia Pulkkinen.2013.)

Palvelusuunnittelussa kuvia käytetään asiakkaan ilmaisun, ymmärtämisen, muistin sekä asioiden ja tapahtumien jäsentämisen tukemiseen. Kuvia käytetään palvelusuunnittelussa hyvin yksilöllisesti henkilön omien taitojen mukaan. On muistettava, että kuvia voidaan käyttää monella tasolla. Joku joka puhuu joitain sanoja eli tarvitsee kuvia vain tukemaan tai rytmittämään puhetta voi tarvita niitä vain pääkohdissa. Taas joku toinen joka ei puhu ollenkaan tai muutaman sanan tarvitsee niitä enemmän sekä mahdollisesti enemmän apua niiden käytössä. Pilotissamme käytettiin alustana keskustelumattoa (tavallinen kynnysmatto ajaa asian), jossa yksinkertaisimmillaan on kaksiosainen asteikko. Toiselle puolelle laitetaan esimerkiksi ”tykkään”-merkki ja toiselle ”en tykkää”-merkki. Asiakas kiinnittää keskustelumatolle aihepiiriin, esimerkiksi vapaa-aikaan, liittyviä kuvia. Keskustelumaton käyttäjältä odotetaan kykyä ilmaista se, kummalle puolelle mattoa kuva sijoittuu, jota kysytään. Joillekin henkilöille riittää, että asetetaan näkyville keskusteltavaa aihealuetta kuvaava kuva. Toiset taas hyötyvät siitä, että näkyville asetetaan aihealueeseen liittyvää kuvamateriaalia. (Miia Koski ja Pia Pulkkinen.2013.)

Tässä yhteistyössä saadut kokemukset ovat varsin positiivisia. Työntekijöiden oma osaaminen lisääntyi kyselyn mukaan ja he kokivat oman työnsä muuttuneen mielekkäämmäksi. Työntekijän tehtävänä on pohtia, miten esittää asiat asiakkaalle selkeästi ja ymmärrettävästi. Asiakkaan mielipiteet ja toiveet tulevat nyt aikaisempaa paremmin esiin ja hän ymmärtää käsiteltäviä asioita paremmin. Kaiken kaikkiaan omaiset, läheiset ja työntekijät kuuntelevat ja kuulevat henkilöä itseään sen sijaan, että joku muu puhuu puolesta. Pilotin jälkeen kuvien käyttö on jatkunut osana sosiaaliohjaajan ja sosiaalityöntekijän työtä. (Miia Koski ja Pia Pulkkinen.2013.)

5 Osallisuus

Osallisuutta pidetään yhteiskunnassamme käsitteenä, jonka vastinparina nähdään syrjäyttämisen ja syrjäytyminen. Osallisuus linkittyy ilmiönä kansalaisuuteen. Kansalaisen vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet ovat kirjattuna useisiin säädöksiin. Suomen perustuslaki, kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö määrittävät kansalaisille heidän perusoikeudet, joista osallisuuden kannalta keskeisempinä ovat taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet. Osallisuus liittyy tärkeällä tavalla myös ihmisten hyvinvointiin. Hyvinvointi toteutuu vain, jos ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokea se näin mielekkääksi ja osallistuvansa täysipainoisena yhteiskunnan jäsenenä. Osallisuuteen liittyy käsitteitä, joita käytetään sen rinnalla tai sen eri osa-alueina ilman, että käsitteitä määritellään tarkemmin. (Weckström, J. 2011, 25)

Osallisuuteen sisältyy kolme tärkeää osa-aluetta jotka ovat, osallistuminen, osallistaminen ja valtaistaminen. Osallistuminen nähdään henkilön vapaaehtoisena toimintona, kun taas osallistamisessa mukana on aina muita toimijoita, joiden aloitteesta osallistaminen nähdään tapahtuvan. Osallisuutena nähdään henkilön osallistuminen erilaisiin yhteisöihin kuulumista ja niissä vaikuttamista. Valtaistamisessa tärkeänä asiana nähdään siinä vuorovaikutukseen osallistujien vastavuoroisuus eli dialogisuus, jossa asiakkaat saavat avoimesti tietoa itseään koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuksista, toimenpiteistä ja sekä niihin liittyvistä perusteluista. Tuetta asiakkaiden mahdollisuuksia ilmaista oma mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. Ilman vastavuoroisuutta ei voida puhua täydestä osallisuudesta olennaista, koska vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos asiakas ei pääse mukaan asioiden käsittelyyn eikä saa niistä tietoa. Osallistuminen on toimintaa, jossa osallisuus usein konkretisoituu. Osallisuutta tarkastellaan yleensä osallistumisen tai aktiivisuuden kautta erilaisissa asiakas tutkimuksissa. (Weckström, J. 2011, 26).

Sosiaalityön kautta tarkastellessa asiakkaiden osallisuutta on tärkeää erotella toisistaan mielipiteen selvittäminen, päätösvalta ja kuuleminen. Asiakkaan osallistuminen omien palveluidensa suunnitteluun ei tarkoita sitä, että hänelle siirretään päätösvalta, vaikka hän aktiivisesti ilmaisee vastustavansa päätöstä jossain asiassa. Näen tämän tärkeänä siitä näkökulmasta, että myöskään omaisille ei voi siirtää päätäntävaltaa, vaikka he ilmaisivatkin tietävänsä lapsensa toiveen, tarpeen yms. (Weckström, J. 2011, 26).

5.1 Osallisuuden portaat

Osallisuutta on usein kuvattu porrastetuilla tai tikkumalleilla siten, että alhaisimmilla portailla yksilöllä on vain vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa ja mitä korkeammalle hän

portaissa tai tikapuut asteikoilla kiipeää, sitä enemmän vaikuttamisen mahdollisuuksia hänellä on. Oletuksena on, että myös yksilön osallisuus lisääntyy samassa suhteessa. Ratkaisevana pidetään kuitenkin henkilön omaa kokemusta siitä, että hän on voinut olla mukana vaikuttamassa häntä koskevien asioiden käsittelyssä. Kun tarkastellaan asiakkaiden osallistumista sosiaalityöhön käytännön tasolla, on hyvä erottaa toisistaan mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen sekä päätösvalta. Päätösvalta tarkoitetaan henkilön oikeutta tehdä päätöksiä itseään koskevissa asioissa. Asiakkaiden osallistuminen itseään koskevien asioiden käsittelyyn ei merkitse sitä, että heille pitäisi tai voisi siirtää näitä asioita koskevaa päätösvaltaa. Viranomaisella ei ole oikeutta siirtää tätä vastuuta asiakkaalle, vaikka tämä selkeästi ilmaisisi vastustusta päätöksestä tai olisi sen perusteista täysin eri mieltä. (Weckström, J.2011, 26)

Vammaispalveluhanke peukku pystyy näkee osallistumisen seuraavien aiheiden kautta Tietosallisuus • Suunnitteluosallisuus jossa nähdään tärkeänä tiedon jakaminen vammaisille sekä ammattilaisilta odotetaan vammattietämystä, sekä erikseen määritelty tuettu osallistumisen tukemista ja vuorovaikutusosaamista • Päätösosallisuudessa nähdään rinnakkain kulkeminen ja tuettu päätöksen teko • Toimintaosallisuudessa tavoitteena on henkilön todellinen osallisuuden ja osallistumisen tunteen saaminen omista asioiden hoitamisessa. viimeisenä Arviointiosallisuus, tässä korostetaan ammattilaisen valmiuksia kehittää palautteesta toimintamallejaan. Koko tässä neljän osallisuuden ajatuksessa kiteytyy, palvelu prosessin etenemisen idea alusta loppuun. Samalla tämä tutkimus antaa myös mahdollisuuden vertailla tuloksia omiini. (STM julkaisu1:2012)

Kuntoutujan osallisuus antaa itseasiassa hyvän näkökulman opinnäytetyöhön ja siihen Miten itsemääräämisoikeuden toteutumista voidaan tarkastella. Siinä on kuvattu viisi erilaista osallisuuden porrasta niin, että ylimmällä portaalla henkilö osallistuu kaikkein eniten omista asioista. Ensimmäisessä portaassa kuntoutujaa kuunnellaan, mutta osallisuus on minimaalista. Toisessa portaassa tuetaan mielipiteen ilmaisua. Kolmannessa portaassa voidaan ottaa kuntoutujan mielipiteet enemmän huomioon. Näin ollen osallisuuskin kasvaa. Neljännessä porrass tasalla kuntoutuja otetaan aktiivisesti mukaan päätösten tekoon. Tämä on suuri askel osallisuuden saralla. Viimeisellä portaalla kuntoutujan kanssa jaetaan vastuu ja valta. (Kehily, Montgomery, O'Dell & Thomson,2014)

Toinen porrass ajatelmä on osallisuuden portaiden alimmalla tasolla ohjaajat ja työntekijät yrittävät kysellä henkilön toiveita ja mielipiteitä, mutta se on haastavaa ymmärryksen, kommunikoinnin tai jonkin muun seikan takia. Lopulta kaikki päätökset tekevät yksipuolisesti muut kuin henkilö itse. Henkilöille ei tule varmuutta onko heitä ymmärretty oikein, jos jokin mielipide on saatu. Seuraavassa tasossa suunnitellaan kyllä yhdessä enemmän, sillä henkilö pystyy ilmaisemaan ja osallistumaan enemmän, mutta työntekijät tekevät päätökset ja henkilöt noudattavat niitä kyseenalaistamatta.

Kolmannessa tasossa tehdään yhteistyötä tiiviimmin ja henkilöt pääsevät itse suunnitteluun mukaan ja työntekijät pyrkivät ottamaan päätöksiä tehdessään heidän toiveensa huomioon. Tässä voidaan jo selkeästi sanoa, että henkilö pystyy tuoda ymmärrettävästi julki toiveitaan ja mielipiteitään. Neljännessä tasossa pyritään tukemaan henkilöiden itsenäistä toimimista. Työntekijät pyrkivät saamaan tietoon henkilön toiveet ja mielipiteet ja huomioivat näitä päätöksiä tehdessään. Henkilöt osaavat ilmaista oma-aloitteisesti toiveitaan ja pystyvät antamaan palautetta. (Kehily, Montgomery, O'Dell & Thomson, 2014)

Viimeisessä tasossa henkilöt osaavat itsenäisesti tuoda asioitaan julki ja perustella mielipiteitään. Tasoissa huomataan henkilön kyky tuoda esille omia mielipiteitään ja toiveitaan kasvaa mitä ylemmäs mennään. Tähän kuulu myös muun muassa se keitä henkilö haluaa, että kutsutaan suunnittelu eli palveluratkaisu kokoukseen. (Kehily, Montgomery, O'Dell & Thomson, 2014) Minulla on ollut ilo nähdä, kuinka tässä on menty omassa työyksikössä eteenpäin pienin askelin. Henkilön rohkeus kertoa, että ei halua esimerkiksi omaa vanhempaa kokoukseen on suuri asia ja vaatii henkilöltä paljon kykyä tuoda omaa mielipidettään julki (Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma 2016.)

6 Työskentelymenetelmiä

Kehitysvammaisuus tuo monenlaisia tuen tarpeita toimintakykyyn ja sitä kautta selviytymiseen arjessa ja olemiseen yhtenä tasavertaisena jäsenenä yhteiskunnassa. Erilaiset lait velvoittavat meitä vahvistamaan kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta asioidensa hoidossa. Laki myös velvoittaa meitä kertomaan palveluista ja tuista niin, että asiakaskin sen ymmärtää. Jotta voidaan kertoa oikeanlaisista palveluista ja tukimuodoista tarvitaan ennakkoon tietoa asiakkaan toimintakyvystä ja tuen tarpeesta, jotta voidaan ennakoida ennen palaveria. Näitä varten on kehitetty erilaisia arviointi mittareita toimintakyvylle, kuten Toimi tai tuki-profiili tai lifecare ohjelmisto, mutta myös toimintakykyä tukevia toiminta muotoja kuten tukevia ja korvaavia kommunikointi menetelmiä kuten kuvat ja niiden kautta keskustelumatto tai tuki viittomat. (Itsemääräämisoikeuslain säädäntö 2016) Seuraavaksi näen hyvänä käydä läpi erilaisia menetelmiä, joita voidaan käyttää työelämässä.

6.1 Tuettu päätöksen teko

Tuetusti päätöksen tekoon projekti toteutettiin vuosina 2011- 2015. Sen kautta haluttiin tuoda tietoa, kuinka tukea niitä päämiehiä jotka tarvitsevat tukea päätösten tekoon ja tukea näin ollen heidän itsemääräämisoikeuden toteutumista. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa jokaisen ihmisen oikeutta määrätä omasta elämästään ja tehdä omia valintoja. (Mykkänen, Puikkonen, 2014)

Kehitysvammaiselle ihmiselle on todella tärkeää saada apua ja tukea valintojen ja päätösten tekoon. Tuetun päätöksenteon lähtökohtana on se, että kehitysvammaisen henkilö käyttää omaa itsemääräämisoikeuttaan ja hänellä on oikeus saada tukea päätösten tekemiseen. Tuetun päätöksenteon tavoitteena on kannustaa, rohkaista ja tukea henkilöä tekemään omaa elämänsä koskevia päätöksiä ja valintoja. Valintojen ja päätösten tekeminen edellyttää harjoittelua. Tuettu päätöksenteko tarkoittaa yhteen vedettynä, sitä, että asiakkaalla tulee olla oikeus tehdä omaan elämäänsä koskevia päätöksiä ja saada siihen tukea. Useimmat päämiehet tarvitsevat päätöksentekoon tukea. Itsemääräämisoikeus toteutuu, kun tuettu päätöksenteko toteutuu. Sosiaalihuollon asiakaslaisissa sanotaan, että jokaisen asiakkaan omia toiveita ja mielipiteitä on kuunneltava palveluiden suunnittelussa. Palveluita ovat esimerkiksi asumispalvelut ja työtoiminta. (Tuettu päätöksenteko 2015)

Tuetussa päätöksenteossa kehitysvammaisella henkilöllä on ympärillään tukihenkilö tai ryhmä tukihenkilöitä. Tämä tukiryhmä voi sisältää läheisiä, viranomaisia tai tuttuja henkilöitä, jotka auttavat henkilöä tekemään niin pieniä kuin suuriakin päätöksiä. Henkilöt eivät kuitenkaan pääätä asioita kehitysvammaisen henkilön puolesta eivätkä vie henkilöltä päätösvaltaa hänen asioissaan vaan puhutaan ns. tuetusta päätöksenteosta. Tuettu päätöksenteko nähdään olennaisena osana avun ja tuen tarpeen arviointiprosessiin. Asiakasta autetaan prosessissa oman asiansa pohtimiseen ja päätösten tekemiseen ja ymmärtämiseen. Pohditaan yhdessä asiakkaan kanssa, mihin hän tarvitsee apua ja millaista apua. Henkilökohtaista apua voidaan kuitenkin myös myöntää juuri tähän nimenomaiseen tarkoitukseen, jolloin tuetun päätöksenteon palvelulla vastataan kehitysvammaisen henkilön tarpeeseen saada apua ja tukea omaa elämänsä koskevien valintojen ja päätösten tekemiseen. Suomessa ei toistaiseksi tunnisteta juridista oikeutta tuettuun päätöksentekoon, mutta ennen lainsäädännön kehittymistä voidaan toimintakäytäntöjä kehittää tuetun päätöksenteon suuntaan. Useissa muissa maissa tuettu päätöksenteko on kehittynyt toimintakäytäntöjen kehittämisen kautta, ja lainsäädäntöä on myöhemmin muutettu turvaamaan tätä oikeutta. (Tuettu päätöksenteko 2015)

Asiakkaan on mahdollista kertoa omia toiveitaan ja mielipiteitään joko puhumalla tai käyttämällä erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. Kertomisessa hänen on mahdollista käyttää apuna esimerkiksi kuvia, viittomia tai esineitä. Sosiaalihuollon asiakaslaisissa sanotaan, että jokaisen asiakkaan omia toiveita ja mielipiteitä on kuunneltava palveluiden suunnittelussa. Palveluita ovat esimerkiksi asumispalvelut ja työtoiminta. Asiakas voi kertoa omia toiveitaan ja mielipiteitään joko puhumalla tai käyttämällä erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. Kertomisessa voi käyttää apuna esimerkiksi kuvia, viittomia tai esineitä. (Mykkänen. Puikkonen, 2014)

6.2 YKS eli yksilökeskeinen elämänsuunnittelu.

Yksilökeskeinen elämän suunnittelua toteutetaan työmenetelmänä Etevallalla. Toisella ja tuttavallisemmalla nimellä sitä kutsutaan YKS:ksi. Siinä pääosassa on asukas ja hänen tuen tarpeensa ja toiveensa ja unelmansa ja muutenkin se millaista elämää hän haluaa elää. Asukaille tehdään oma YKS kansio, johon kootaan erilaisia karttoja. Niissä voi olla asukkaan unelmia, pelkoja tai asioista joista ei pidä. Se on hyvä keino myös kartoittaa asukkaan sosiaalinen tuki verkosto. Tätä kutsutaan yksilökeskeiseksi suunnitteluksi. Tässä siis istutaan yhdessä asukkaan kanssa alas ja mietimme hänelle tärkeitä asioita, kuten haaveita, pelkoja, toiveita sekä näkemään ketkä kaikki ihmiset ovat mukana hänen elämässään ja keiden kanssa hän ehkä enemmän haluaisi olla tekemisissä. Suositellaan, että ns. kartat tehtäisiin kuvin. Tämä siksi, että helpottaa asiakkaan hahmottamista. Aina ratkaisu ei ole tehdä tätä kansioon vaan se voi olla, vaikka valokuvista koottu valokuva-albumi ja näin ollen sen tulee olla ns. asiakkaan näköinen. (Lauren, Rajamäki & Åby. 2014)

Meitä työntekijöitä kehoitettiin muuttamaan pikkuhiljaa ajatusta siihen suuntaan, että asukas on enemmän keskiössä ja osana oman elämän suunnittelussa. Kirjauksia muutettiin minä muotoon aiemman ” kävi suihkussa” muodon sijaan. Tuen tarpeita pilkottiin pienempiin osiin. Esimerkiksi vanha kirjaus ” tarvitsee apua suihkussa”. Mietittiin missä kohtaa asukas todella tarvitsee apua. Onko se hiusten pesu, huuhtelu, selän pesu, takapuolen pesu yms. Sitten lähdettiin kirjaamana tyyliin, ” tarvitsen suihkussa apua saippuoiden annostelussa sekä selän ja tapapuolen pesuissa, muuten osaan kyllä”. Tämä pilkkominen siksi, että vanhan kirjauksen tyyllillä tehdään helposti koko suihku avustaminen alusta loppuun asukkaan puolesta koska hänen vahvuutensa ja osaamisensa ei ole kaikille näkyvillä tai tiedossa.

Tukea tarvitseva ihminen nähdään omana ainutlaatuisena ihmisenä. Hänen elämänsä nähdään kokonaisuutena, Hänen toiveisiinsa ja tarpeisiinsa tulee suhtautua myönteisesti. Etsitään yhdessä erilaisia ratkaisuja Tuetaan käyttämään erilaisia kommunikaatio menetelmiä. Päämiestä tuetaan päätöksenteossa, vastuunkantamisessa ja elämänsuunnittelussa. Lähi ihmisten tehtävänä on etsiä toimivia välineitä ja tapoja päämiehen elämän suunnittelun tukemiseen. Riittävän tuen ja ajan antaminen päivittäin arjessa. Edetään päämiehen tahtiin. keinoja joita käytetään yksilökeskeisessä elämän suunnittelu työskentelyssä. Voidaan käyttää erilaisia ns karttoja. Yksinkertaisesti esimerkiksi sosiaaliset suhteet kartta kertoo henkilölle läheiset ihmiset. Kartat tehdään aina henkilön kanssa. Niiden tekemiseen voidaan tarvita esimerkiksi kommunikoinnin vuoksi apua. Talking mats on yksi keino millä voidaan selvittää henkilön mielipide jostain asiasta. (Yksilökeskeinen ajattelutapa ja työmenetelmät 2016)

YKS karttojen avulla voidaan ennen palaveria selvittää asiakkaan toiveita. Lisäksi niiden avulla saadaan tärkeää tietoa asiakkaasta. Ennen palaveria voisi käydä unelmien karttaa läpi, pelko

karttaa, asiakkaan mielestä tuen tarve asumisessa ja lisäksi mielestäni tärkeä sosiaaliset suhteet kartta. Saataisiin tietoa siitä, mitä asiakas haluaa sinne kutsua. Se miten asiakas kommunikoi ja käyttäytyy, olisi tärkeä olla palveluratkaisu yksikön työntekijöiden ja muiden asiantuntijoiden tiedossa. (Yksilökeskeinen ajattelutapa ja työmenetelmät 2016)

6.3 Talking mats menetelmä keskustelumatto menetelmähaastattelussa

Talking Mats® -menetelmän (keskustelumatto) tarkoitus on tukea mielipiteiden ilmaisemista ja keskusteluun osallistumista menetelmän avulla. Talking Mats® -menetelmä on kehitetty ja rekisteröity Skotlannissa Stirlingin yliopistossa. Menetelmässä käytetään kuvia havainnollistamaan käytävää asiaa. Kuvien tarkoituksena on auttaa keskustelun jäsentymistä. Menetelmässä on mahdollista käyttää myös sanakortteja kuvakorttien sijasta, mutta lähtökohtaisesti kuvakortteja suositellaan. On hyvä huomioda, että keskustelumatto ei ole puhetta korvaava menetelmä vaan tarkoitettu apuvälineeksi haastattelutilanteisiin. Menetelmää voidaan käyttää eri-ikäisten asiakkaiden kanssa. Menetelmää voidaan hyödyntää myös puhuvien asiakkaiden kanssa silloin, kun tarvitaan tukea ajatteluun tai muistamiseen. Talking Mats® -menetelmän käyttö edellyttää käyttäjältään työntekijän (haastattelijan) koulutuksen käymistä, jotta menetelmästä saataisiin kaikki mahdollinen hyöty. (keskustelu matto menetelmä haastattelussa. 2015)

Menetelmän käytön hyötyä voidaan pohtia asiakkaan kykyä oppia ja ymmärtää uusi menetelmä, eli miten hän osaa ilmaista kuvien avulla omia mielipiteitään. Tuloksista ei ole hyötyä jos asiakas ei ole ennen käyttänyt kuvia eikä tunnista niitä. Kuvia voidaan myös käyttää asteikon tavoin. Tätä voi hyödyntää esimerkiksi palautteen keräämisessä. Talking Mats® -keskustelumattomenetelmää käytettäessä tarvitaan aiheeseen liittyvät asiakortit, tyhjiä kortteja asioiden lisäämistä varten sekä matto, jonka päälle niitä asetellaan. Kortteja on kolmenlaisia: Elämän suunnittelu alkaa menetelmässä nykyhetkestä. On tärkeää miettiä, millaista elämä asiakkaalla on juuri nyt. Asiakkaan historian tietäminen ja yhdessä muistelu on menetelmässä myös tärkeässä roolissa. Muisteleminen auttaa miettimään niitä asioita, jotka ovat olleet aiemmin tärkeitä. Se auttaa myös miettimään niitä asioita, joita ei haluaisi enää tehdä. Tämän jälkeen on luontevaa suuntaa katse kohti tulevaisuutta. (keskustelu matto menetelmä haastattelussa. 2015)

7 Tutkimus

Päätös tehdä laadullinen tutkimus muodostui sen vuoksi, että haluan muodostaa kokonaisuuden nykytilanteesta työntekijöiden kokemuksen kautta ja kuinka hyvin heidän näkökulmasta kehi-

tysvammaisten itsemääräämisoikeus toteutuu ja samalla toivon heidän huomaavan sekä toimivia että muutoksia vaativia toimintatapoja omassa työskentelyssään. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään sen tyyppisiin kysymyksiin jotka eivät tilastoi kuten määrällinen tutkimus vaan avoimien kysymysten avulla haetaan laajempia näkökulmia kuin määrällisessä tutkimuksessa joka keskittyy enemmän tilastoihin. Laadullisen tutkimuksessa lähdetään siitä, että ihminen ja hänen ympäristönsä sekä niiden merkitys ovat keskiössä tutkimusta tehdessä (Kylmä & Juvakka 2007,16.)

Tutkimusstrategiaa hahmottaessa voidaan pohtia kolmea kysymystä. Ensimmäiseksi mietitään tutkimusongelman muotoa. Onko se kartoittava vai kuvaava vai selittääkö se jotakin sosiaalista ilmentymää. Lisäksi pohditaan vaatiiko tutkimus käyttäytymisen jonkin asteista kontrollointia vai pyrkiikö se kuvaamaan luonnollisesti tapahtuvia ilmiöitä. Kolmanneksi otetaan huomioon tutkimuksen kohteen luonteen sijoittumista, onko se nykyaikaan sijoittuva vai menneisyyteen pohjautuva. Oma tutkimukseni ongelma on nykyaikainen, niin kun edellä kappaleessa kerroin. Toisaalta pitää hahmottaa myös kehitysvammaisten ihmisten historiaa, jotta ymmärtää miksi aihe on ajankohtainen ja tarpeellinen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 133-134)

Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta koskevia tutkimuksia on tehty muutamia erilaisia tutkimuksia mm opinnäytetöiden kautta. Kehitysvammaliitto on tehnyt mm. tutkimuksia kehitysvammaisuuteen liittyen yksi niistä on, onnistuneita valintoja, joka oli aktiivisena vuosina 2011-2014. Se kehitettiin, jotta voidaan tutkia vammaissosiaalityön ja palveluohjauksen asiakaslähtöisyyttä sekä vammaisten ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia, kokemusasiatuntijuutta ja sosiaalista liittymistä tukevia käytäntöjä. Tutkimus on ainoa laatuaan jossa yhdistetään sekä työntekijä näkökulma, että otettiin mukaan myös kehitysvammaiset itse, jotta saadaan tilanteesta kattava kuva. Vertaan tämän tutkimuksen tuloksia omaani. Nyt on perusteltua tehdä tutkimus palveluratkaisuyksikön työntekijöille, sillä itse osallistumalla tutkimukseen ja tuomalla uusia näkökulmia motivoituvat kehittämään työtään. Myöhemmin menetelmien kehittyessä voidaan ajatella tehdä kysely myös asiakkaille, tietoa tutkimuksesta voidaan hyödyntää myös muualla Eteva kuntayhtymän yksiköissä. Tutkimuksessa on tärkeää myös ristikkäisvertaus muihin tutkimuksiin omien tuloksien kanssa. Tuoden tämän lisäksi myös luotettavuutta tuon esille tutkimustuloksissa vertailua muiden ja omia tutkimustuloksia.

7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite

Tutkimuksen tarve nousee esille yhteiskunnalliselta tasolta uudistuvan vammais- ja kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus aiheen ajankohtaisuudesta. Uutta lakia ollaan kehittelemässä ja kun suomi ratifioi uuden YK :n vammaissopimuksen tarvitaan uusia toimintamalleja, jotta voidaan toteuttaa sopimuksessa mainittu vammaisten itsemääräämiskohta. Eteva kuntayhtymän

opinnäytetyö yhteistyö henkilö toi esille tutkimuksen tarpeellisuuden, sillä yksikössä oltiin ai-
 hetta laajasti mietitty ja haluttiin saada kuva itsemääräämisoikeuden toteutumisesta palvelu-
 suunnittelu prosessissa. Samalla tuotiin ideaksi saada opinnäytetyön kyselylomakkeesta mah-
 dollisesti käyttöön itsearviointi malli. Kehitysvamma ala on uudistumassa samoin sosiaalityö
 siinä, jossa ollaan yhä enemmän menossa tilaaja malliin palvelujärjestelmässä ja tämä uusia
 haasteita työntekijöille (Ahlstén, M (toim.) Leinonen, E. Palokari, S. Puhakka, A. Rajalahti, A
 2014).

*”Vammaisuuden perusteella järjestettäviä palveluja ja tukitoimia kehittäessään kunnan tu-
 lee ottaa huomioon vammaisten henkilöiden esittämät tarpeet ja näkökohdat.”* näin sanoo
 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista

Joten uusien toimintamallien luominen siihen suuntaan, että asiakkaiden osallisuus ja itsemää-
 räämisoikeus toteutuvat, on ajankohtainen. Otetaan myös huomioon työelämän puolelta arvot,
 joita organisaatio on asettanut, nousee aihe sitäkin kautta tarkoituksen mukaiseksi. (eteva
 arvot) Haastattelu kysymysten analyysin kautta on tavoitteena tuoda tietoa palveluratkaisu yk-
 sikön työntekijöille millä tavalla asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen näkyy arjen
 palvelu suunnittelussa. Tutkimuksessa on jaoteltu kysymykset neljään kategoriaan, palveluiden
 suunnittelu, palaveri, arviointi ja itsemääräämisoikeus ja muu osioihin. (liite 1)Asiakkaiden
 kyky osallistua palvelusuunnitelmaan on isona osana tutkimusta, mutta myös mitkä ovat itse-
 määräämisoikeuteen ja osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Antti Teittinen kertoo mielestäni
 osuvasti kirjassaan vammaistutkimuksesta ja vammaisuuden tutkimuksesta.

7.2 Tutkimusaikataulu

Huhti- kesäkuu teoria-aineiston keruuta
 kesäkuu tutkimuslupien hakeminen
 toukokuu- heinäkuu kysymysten tekemistä
 Elokuu puoli väli- kysymysten lähettäminen sähköpostitse
 Syyskuun alku vastausten odottaminen
 syys-lokakuu vastausten analysoiminen

7.3 Tutkimuskysymykset ja eettisyys

Tutkimuskysymyksenä on, miten palveluratkaisuyksikön henkilökunta kokee asiakkaiden itse-
 määräämisoikeuden toteutumisen palveluiden suunnittelussa. Lisäksi tutkimuksen avulla halu-
 taan selvittää mitkä seikat tukevat itsemääräämisoikeuden toteutumista ja mitkä heikentävät

sitä. Nämä kaikki kysymykset rakentuvat palvelusuunnitteluprosessin mukaisesti. Siihen kuuluvat palvelutarpeen arviointi eli miten kaikki lähtee liikkeelle. Tämän jälkeen itse palveluiden suunnittelu tässä osiossa käsittelen vahvasti palaverien onnistumista itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden näkökulmasta, käyn myös läpi erilaisia menetelmiä, jotta palaveri olisi mahdollisimman onnistunut. Lopuksi käyn läpi palveluiden arviointiin liittyviä asioita. Olen näiden kysymysten kautta pyrkinyt tuomaan esille ilmiötä, joita tutkin sekä tuomaan esille tutkimustarpeen. (Kylmä & Juvakka 2007.) Kyselytutkimuslomake joka lähetettiin työntekijöille, on liitteenä.

Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksessa eettisyyteen sisältyy rehellisyyden ja luotettavuuden lisäksi muitakin seikkoja, tutkijan pitää olla rehellinen paitsi muille myös itselleen. Pyritään avoimesti löytämään tietoa tutkimuksen kohteesta pitäen kuitenkin mielessä omat ennako-olettamukset ja luulot, sillä vain niin voidaan todella syvällisesti tarkentaa ja muuttaa niitä uuden tiedon valossa. Tutkimusstrategia tulee valikoitua, niin ettei synny ristiriitoja tutkittavan ilmiön kanssa. Tutkimuksen aikana pitää huomioida tutkimukseen osallistuvien anonymiteetti, intymiteetti ja olla tarkkana, ettei luokkaa juridisia oikeuksia. (Anttila 2006, 506.)

Kun tutkija kerää aineistoa jostakin järjestöstä, laitoksesta tai vastaavasta, on siihen saatava lupa organisaation johdolta. Tämä tehdään monesti tutkimuslupa nimikkeellä. Tämä seikka on huomioitu myös tässä opinnäytetyössä ennen sen varsinaista aloittamista. Erityisen herkkänä tutkimusluvan saamisessa täytyy olla, kun kyse on erityisryhmistä kuten vammaisista tai muista vähemmistö ryhmistä jotka itse eivät välttämättä ymmärrä täysin mitä tutkimus on ja hyväksikäyttö tai arkaluoteisen tiedon leviäminen on mahdollista. (Anttila 2006, 506.) Heikkoutena tutkimuksessa koen sen, että läsnäoloa haastateltavien kanssa ei ollut fyysisesti. Eleitä, ilmeitä ei voida näin ollen tulkita tai tarkistaa samanaikaisesti ollaanko ymmärretty tutkittavan vastaus täysin oikein. Jokaisella on kuitenkin omat kirjautumistunnukset tietokoneille ja sähköpostiin, joten viestit kulkevat vain haastateltavan ja haastattelijan välillä, joten yksityisyys on sillä tavalla suojattu. Kysymykset rakentuivat itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta koskevasta teoriasta. Punaisena lankana tutkimus kysymysten luomisessa, pidin palveluprosessia, itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta

Haastateltaviin oltiin yhteydessä ennakkoon ja varmistettiin halukkuutta osallistua tutkimuksen sekä käytiin läpi aihetta. Tästä huolimatta, että ilmoitti olevansa kiinnostunut osallistumaan tutkimukseen, on osallistuminen silti vapaaehtoista. Haastateltavien aikataulua kunnioitettiin mm. Kesäloma ajankohdan selvittämällä. Tutkimustulosten avulla työntekijät voivat hyödyntää tietoa ja kehittää uusia toimintamalleja jotka edistävät asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista palvelusuunnittelussa. Eettisyyteen vaikuttaa positiivisessa vahvasti aiheen ajan-

kohtaisuus, sillä kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuslakia ollaan muuttamassa ja sitä halutaan lisätä henkilöiden arjessa, ja tässä vaiheessa kaikenlainen tutkiminen ja kehittäminen ovat tarpeellista ja perusteltua.

7.4 Aineisto keruu ja analyysi

Aineistoa tutkimuksen hahmotteluun ja kysymyksiin ja ongelman muodostamiseen tein teorian kautta, lisäksi muutamat tutkimukset ohjasivat aineiston keruussa. Kysymyksiä ole muotoillut pitkin matkaa pitäen mielessä palveluprosessin kulun, eli palvelutarpeen arviointi, palveluiden suunnittelu sekä toteutus ja arviointi. Teen opinnäytetyössäni laadullisen analyysin yksityiskohtaisen analysoinnin. Siihen sisältyy kolme vaihetta aineiston tulosten pelkistäminen, ryhmittely ja abstrahointi. Pelkistetyt ilmaisut kootaan ryhmiksi. Tässä etsitään siis saman kaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Luokkien nimeämisessä on huomioitava, että se kertoo mahdollisimman kattavasti tutkimuksen aineistoon kuuluvan sisällön. (kylmä & Juvakka,2009)

Päätös tehdä sähköpostikysely tutkittaville syntyi tutkittavien määrän vuoksi, ajallisesti neljän toista ihmisen haastattelu ja sen analysointi esimerkiksi nauhurilta olisi ollut opinnäytetyöhön käytettäviin resursseihin ja tavoitteisiin nähden liian suuri. Sähköpostin kautta tehtävä haastattelu antaa tutkijalle valmiiksi kirjallisen vastauksen, josta voidaan tehdä analyysi. Erilaisten tutkimusten vertailu on tärkeää, jotta saadaan tukea tai erilaisia näkökulmia omiin tuloksiin. Mitään juuri vastaavaa tutkimusta ei ole tehty, joten oli järkevää ottaa vierelle erilaisia tutkimuksia huomioiden teoriasta nousseita aiheita kuten itsemääräämisoikeus, osallisuus yms. Kehitysvammaliitto on tehnyt erilaisia tutkimuksia kehitysvammaisten itsemääräämisoikeudesta sekä oli mukana myös omassa ristikkäin vertailussa, tiedän mitä tahdon projektissa. Niiden kautta tutkimukseen tuli uutta näkökulmaa tutkimuksen suunnalle. Puhtaasti siitä, miten itsemääräämisoikeus toteutuu palvelusuunnittelussa kehitysvammaisten asiakkaiden kohdalla, oli hyvin niukasti, joten tämän vuoksi minun piti etsiä erilaisia tutkimuksia, joissa puhuttiin osallisuudesta (keskustelumatto menetelmähaastattelussa 2015.), itsemääräämisoikeudesta, tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista (Ahlstén, M (toim.) Leinonen, E. Palokari, S. Puhakka, A. Rajalahti, A 2014). Näiden tarkoituksena on yhdessä tuottaa sitä tietoa mitä tällä hetkellä on tilanne kussakin ja sieltä on tehtävänä vertaa tietoa saamaani tutkimus tulokseen.

7.5 Tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset

Alla tutkimustuloksista kaavioon tehty tiivistelmä, jonka tarkoituksena on tuoda julki näkyväksi, kuinka analyysi on suoritettu ja tätä kautta lisätä tutkimuksen luotettavuutta.

1. palvelutarve	Kenen ääni, tämä vaihtelee Ennakoinnin mahdollisuus palaverissa Etevan palveluratkaisu-lomake alkaa otsikolla ”asiakkaan toiveet”. Asiakkaan toiveet ja tarpeet palvelun järjestämisen suhteen ovat siten lähtökohtana palveluiden järjestämiselle.	Kenen aloitteesta palvelun tarve tulee ilmi? mitä sisältää? lomakkeen täyttämisen tärkeys	kenen ääni? tiedon kulku valmistautuminen palaveriin
2. palaveri	palavereissa käytetään erilaisia menetelmiä vaihtelevasti. tärkeys pitää asiakas keskiössä palaverissa, mutta aina ei asiakas osallistu palaveriin. Asiakas ei aina voi valita kuka osallistuu palaveriin ja sen vaikutus	Erilaiset menetelmät palaverissa. ongelmat palavereissa mm vahvat omaiset aina ei ole tarkoituksenmukaista, että asiakas osallistuu itse van käytetään vaihtoehtoisia tapoja tuoda toiveet palaveriin mm video.	kenen toive? havainnoinnin vaikeus palaveri käytännöt yhteiseksi vahvat omaiset lähi-ihmisen tärkeys osallisuuden monet muodot yksilöllisesti
3. palvelut ja arviointi	palautetta kerättiin hyvin eri tavoin. asiakas kertoo toiveensa/palautteen lähi-ihmiselle aina ei voida tarjota mitä asiakas toivoo	onko riittävä palvelutarjonta? aina ei kohtaa kysyntä ja tarjonta palautteen keräys malli yhtenäiseksi tiedon kulku asiakkaan toiveesta monen i-ihmisen kautta	palaute järjestelmä palvelutarjonta toiveen pitkä reitti
4. muut ja itsemääräämisoikeus	vastauksissa ilmeni monenlaisia koulutuksen tarpeita pohdittiin asenteiden vaikutuksia suuria muutoksia yleensäkin tulossa. ainakin kirjaimisessa, rajoitustoimenpiteissä.	tarvitsee miettiä omia toimintatapoja ja asenteita uuden lain tuomat uudistukset käytäntöön	koulutuksien tarve uusi laki keskustelua työtiiminä asenteiden tarkastelua kirjaukset tarkentuvat

Tutkimukseen vastasi työntekijöitä kuusi kappaletta se tekee 42,8 prosenttia, joka on melkein puolet vastaajista. Tutkimus kysymykset olivat jaettu aiheisiin: Palveluratkaisun tarpeen ilmaisu, palaveri, palvelut ja arviointi sekä lopuksi itsemääräämisoikeus sekä muut.

Ensimmäisestä kohdasta vastauksista nousivat esille, että tieto palvelun tarpeesta voi tulla moninaisista tahoista. Sen voi tehdä huolestunut lähityöntekijä tai omainen. Positiivinen uutinen oli, että muutama asiakas on itse ottanut yhteyttä ja saanut sitä kautta apua. Monessa vastauksessa kävi ilmi, että määrä on kuitenkin pieni ja toivottavaa olisi, että se kasvaisi. Itse palvelupyynnössä yllätti YKS menetelmän korostaminen itsemääräämisoikeuden kannalta. Palvelutarpeenarviointi pyyntölomakkeessa on vastaajan mukaan kohta, jossa nimenomaan kysytään asiakkaan toiveita ja tarpeita. Kaiken kaikkiaan voidaan tiivistää, että olisi hyvä kehittää

keinoja joiden avulla asiakkaat voisivat yhä suuremmissa määrin tuoda itse palvelu tarpeen esille. Ennakkoon valmistautumisessa oli eroja, joten yksi kehittämisen paikka olisi yhtenäistää tapaa jolla asiakas voi ennakkoon valmistautua palaveriin. eräs vastaajista toi esille, että kävi ennakkoon asiakkaiden luona, jos vain suinkin mahdollista ajallisesti. Näen tämän hyvän, ihan oman kokemuksenkin kautta, sillä asiakas näkee silloin työntekijän ja he voivat alkaa luoda yhteistyötä ja luottamusta. Myös se mitä kautta tieto tarpeesta tulee, jäi itselle mieleen välillä aika pitkänä prosessina. esim. lähityöntekijä huomaa kasvavan tarpeen/ toimintakyvyssä tapahtuu jokin muutos. Hän informoi omaa palvelupäällikköä, joka voi tehdä palvelupyynnön, johon palveluratkaisu yksikkö reagoi. Yhdeksi aiheeksi tuli myös ennako tiedon saannin tärkeys palaveriin osallistuville ja siinä tuli tutkimuksen mukaan esille kirjaamisen tärkeys mm. lifecareen ohjelmaan. Tiivistäen tuohon viimeiseen lokeroon taulukossa nähdään kolme isoa teemaa, jotka tulivat esille, tiedon kulku, kenen ääni ja ennakoniti palaveriin.

Itse palaverissa joka oli aiheena toinen, pyrin saamaan selville asiakkaan osallisuuden mahdollisuuksia palaverissa ja itse palaverikäytäntöjä. Asiakkailta koettiin olevan pieni oikeus ilmasta, kuka siihen osallistuu. Pohdintaa vastauksissa aiheutti seikat, että voiko asiakas missä määrin vaatia tiettyä lähiohjaajaa mukaan, sillä ei voida tietää onko kyseinen työntekijä mm. lomalla tai työvuorossa, muuten pyritään kunnioittamaan asiakkaan toivetta. Vastauksista ei käynyt ilmi, kysytäänkö asiakkaalta automaattisesti, kenet lähityöntekijän hän haluaa palaveriin mukaan. Useimmiten asiakas pystyi sanomaan omaisten osallisuudesta, mutta oli myös kokemus, että omaiset tulivat kiellosta huolimatta ja asiakas oli lähtenyt kesken palaverin pois.

Palaveri Käytännöt olivat hiukan kirjavia. Osa käytti laajasti menetelmiä ja kävi asiakkaan luona ennen palaveria. Sitten oli tapana aloittaa palaveri sillä, että paikalla olivat palveluratkaisutyöntekijä, asiakas, lähiohjaaja sekä sosiaalityöntekijä. Noin 30-45 min kuluttua tulivat muut mukaan. Tuli myös ilmi, että kaikilla ei ole menetelmiä käytössä niin laajasti. Tätä tukee myös Vernerin artikkeli miksi itsemääräämisoikeus ei toteudu, siinä todetaan, että osasyiksi nähdään myös vanhentuneet käytännöt. Palveluprosessin kulkua kerrottiin eri tavoin ja olisi mielestäni yksi paikka tehdä seuraavaa tutkimusta, mitä meiltä asiakkaat ovat saavatko tarpeeksi tietoa siitä, miten prosessi kulkee. Hyvää pohdintaa tuli tutkimuksessa siitä, että jää ulkopuolisen tulkinnan varaan miten paljon asiakas on palaverissa mukana ja kuinka hän on todella ymmärtänyt mitä seurauksia tietyillä päätöksillä ja toiveilla on.

”Työntekijänä periaatteenani on, että asiakas itse osallistuu palaveriin aina, kun se on mahdollista ja hänen etunsa mukaista.” haasteltu 1.) Osallisuus ei siis aina ole tarkoituksena mukaista. Haastateltava toi esille, sen että asiakas voi osallistua myös jättämällä mm. video tervehdysten palaveriin. Se ketä arvio osallistumisenesteen tai tarpeellisuuden tai mikä voisi olla syynä, ettei asiakkaan ole tarkoituksenmukaista osallistua, ei käynyt vastauksessa ilmi.

Onnistuneita valintoja loppuraportissa tuotiin esille tuetun päätöksen teon menetelmän suunnittelua sekä YKS työskentelyn tärkeyttä osallisuuden tukemisessa.

Tämä tukee omaa tutkimustulosta, että YKS menetelmä tukee asiakkaan oman äänen kuulamista, mikäli sen käyttöä ollaan opeteltu tarpeeksi. Siinä voidaan ennakoida asiakkaan toiveita, pelkoja yms. ennen palaveria. *”Ehdottomasti aktiivinen ja asiakasta tukeva yksiläkeskeinen työskentely(YKS), jonka avulla asiakkaalle vahvistuu omamielipide, oman arjen ja elämän arvioiminen/ refleктоiminen sekä mielipiteen ilmaiseminen”*. Yks periaatteiden mukaan toiminta lähtee asiakkaasta ja hänen toiveistaan. Erilaisin menetelmin pyritään selvittämään asiakkaan toiveita, unelmia tai mm. pelkoja. joista voi olla hyötyä palaverissa. Tässä voidaan hyödyntää mm. keskustelumattoa. Etukäteen käyty sosiaalinen kartta jossa asiakas voi nimetä tärkeitä henkilöt voi olla hyvä lähtökohta, kun lähdetään pohtimaan, ketä läheisistä osallistuu palaveriin. Tuettu päätöksen teko jäi mm. menetelmänä käyttämättömäksi tai sitä ei osattu kertoa tutkimuksessa. Sitä toivottiin kyllä koulutuksissa. Tutkimuksessa nähtiin myös vaarana se, että ”kenen ääni” loppupeleissä palaverissa kuuluu. Onko se lähityöntekijän tai vanhemman oletus siitä, mitä asiakas tahtoo vai onko se todella asiakkaan oma tahto. Tiivistäen toisen kohdan siitä nousi esille seuraavat teemat: kenen toive? Havainnoinnin vaikeus, palaveri käytännöt yhteiseksi, vahvat omaiset, lähi-ihmisen tärkeys ja osallisuuden monet muodot yksilöllisesti

Kolmannessa kohdassa eli arviointi tuloksissa kävi ilmi, että palautteen keräämistä asiakkailta ei tehnyt itse palveluratkaisu työntekijä vaan tiedettiin että yleisesti, että etevällä on oma palautekysely pohja ja jonka tiedettiin olevan käytössä vaihtelevasti eri paikoissa. Tässä oli tarkoituksena selvittää, miten hyvin palautetta kerätään asiakkailta. Tutkimuksessa kävi ilmi myös, että on olemassa jonkinlainen palautepeleli, jota ei kuitenkaan käynyt ilmi, kun yhden tutkittavan taholta. Tämä olisi mielestäni yksi tärkeä kehittämisen paikka jossa työyhteisö haluaa kehittää toimintatapojansa. Palautteen kautta saa tietoa siitä mikä toimii ja mikä ei. Tyytymättömyyden ilmaisu ja tulkinta jäivät tutkimuksen valossa paljolti lähi-ihmisen tai omaisen varaan. Huomiota herätti toiveen kulkemisen reitti, asiakkaalta lähityöntekijälle, häneltä palvelupäällikölle ja häneltä palveluratkaisutyöntekijöille. tällaisen pitkän reitin ja momentin ihmisen kautta kulkevan tiedon vaarana on rikkinäisen puhelin efektin sekä sen että asiakkaan ääni hukkuu ihmisten paljouteen sekä ajan kulumisen, ennen kun toiveeseen pystytään reagoimaan. Asiakas raportin kirjoittaminen lifecareen sekä tukiprofiilin päivittäminen nousevat tässä kohtaa tukemaan asiakkaan ääntä, sillä Etevan työntekijöillä on oikeus kaikilla käydä katsomassa mitä lifacareen on kirjattu ja jos sinne on kirjattu yhteistyössä asiakkaan kanssa hänen toiveensa ei rikkinäistä puhelin efektiä pystyniin helposti syntymään.

Tekijöitä jotka nähtiin hankaloittavan palveluun pääsyä, mutta myös heikentävän itsemääräämisoikeuden toteutumista olivat tulkinta virheet asiakkaiden toiveita sekä vahvat omaiset.

Eriksson 2008 s. 169 pohtii tuloksissaan sitä, ettei aina ole selvää kenen ääni tulee kuuluksi palvelusuunnittelussa. Lisäksi tutkimuksen kautta tuli ilmi myös vaikeutena välillä palvelutoiveen ja sijainnin yhdistymisellä. (Eriksson 2008 s.166) kertoo toisaalta tästä sen puolen, etteivät vammaisille henkilöille ei ole aina mahdollisuus lain säädännön puitteissa ratkaisuja ja tuottaa palveluja joita he haluavat. viitataan tällä siihen, ettei kunnilla tai yksityisillä ole resursseja järjestää aina työ- tai asuin paikkaa tai tuottaa niitä palveluja joita asiakas tarvitsee juuri heti kun tarve tulee ilmi. (Eriksson 2008,168-)

Eriksson pohtii tutkimuksessaan asiakkaiden valinnan vapautta myös samaisen aiheen kautta. Hän tuo ilmi, että alueellisia eroja on palveluiden tarjonnassa ja näin ollen itsemääräämisoikeus ei toteudu täysin samanlaisena kaikille. Tämä näyttäytyy myös vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisessa asemassa, sillä palvelun tarvitsijoita on niin paljon, ettei kilpailuja niistä tarvitse tehdä. (Eriksson 2008, s 142). Edellä mainittu asia palveluiden kilpailutuksesta näkyy tänä päivänä hiukan eri tavalla kuin 2008 mainittu. Omassa työpaikassani olen havainnut, että vielä 2008 -2010 oli jonossa ihmisiä tulemaan asumisyksikköön. Jotain kuitenkin tapahtui ja nyt paikkoja on tyhjänä. On puhuttu, että nykyään vaaditaan enemmän asumispaikalta ja se kertoisi asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisesta, jollei tilanne ole se, että asumispaikan valintaa ohjaa ulkopuolinen taho, kuten esimerkiksi omaiset. ” *asiakkaalla voi välillä olla jo toive muuttaa lapsuudenkodista itsenäisempään asumiseen, mutta vanhemmat vastustavat*”. Myös asiakkaan äänellä tutkimus tukee tulosta, että yhtenä itsemääräämisoikeutta heikentävistä tekijäistä on, ettei kaikkia palveluja ole satavilla kaikkialla. (Järvikoski, Hokkanen & Härkäpää 2009.)” *Usein hidasteena palveluihin tulolle, lähinnä koskien asumispalveluita, on erityinen toive sijainnista*”

Tutkimuksen tuloksissa pohdittiin ammatti henkilökunnan osaamista tulkita puhevammaisen ihmisen toiveita. Samaa aihetta pohdittiin artikkelissa miksi itsemääräämisoikeus ei toteudu. Myös omassa tutkimuksessa viitattiin siihen vaikeuteen, että joskus on henkilökunnan tulkin-taan asiakkaan toiveista ja siitä onko asiakas ymmärtänyt käydyn asian. Artikkelissa myös viitataan henkilökunnan tieto taitoon itsemääräämisoikeus lainsäädännössä, yhdeltä tulkin tutkimuksen kautta toive päästä juuri kyseisen aihealueen koulutukseen. Tutkimus tuo esille lähi-ihmisen tai omaisen puolesta puhumisen vaikutuksen lopputulokseen. (Eriksson 2008, s. 170-171) tutkimuksen mukaan vammaisten elämässä vallitsee erilaisia valtasuhteita ja mikrovalian prosesseja. Näissä rajoitetaan itsemääräämisoikeutta niin arjen pienissä asioissa kuin viran-omaistaholtakin. Eriksson puhuu lisäksi paikoista, joissa itsemääräämisoikeuden rajoittamista perusteellaan ihmisen turvallisuuden kautta. ”*Asiakkaiden on tärkeä päästä harjoittelemaan päätöksen tekoa arjessa*”

Käytännössä sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin hyvin vähän aikaa asiakastapaamisiin. Useimmiten palvelusuunnitelma laaditaan asiakasta edustavan henkilön välittämän informaation

sekä sosiaalityöntekijöille toimitettujen asiakassuunnitelmien ja muiden kirjallisten dokumenttien pohjalta. Tämä tuli julki myös omassa tutkimuksessani, kun eräs haastateltava toi julki, että kerää tieto ennen palaveria nimenomaan lifecaren kautta. Työntekijät saivat tietoa mm–lifecare järjestelmästä sekä tehdystä palvelutarvepyynnöstä.

Etevan palveluratkaisu-lomake alkaa otsikolla ”asiakkaan toiveet”. Asiakkaan toiveet ja tarpeet palvelun järjestämisen suhteen ovat siten lähtökohtana palveluiden järjestämiselle. haastateltu 1. Toimintaympäristön kartoitukseen liittyvissä haastatteluissa sosiaalityöntekijät toivat ilmi kehitysvammahuollossa yleisesti tehdyn huomion siitä, että omaiset voivat vaikuttaa hyvinkin paljon asiakasta koskeviin päätöksiin. Ääritapauksessa omaisen mielipide nousee keskusteluissa määrävimmäksi, ohi asiakkaan oman sekä henkilökunnan näkemyksen. Välttämättä asiakas ei itse uskalla omaisensa läsnä ollessa ilmaista omaa mielipidettään käsiteltävästä asiasta. (onnistuneita valintoja loppuraportti) vahvat omaiset tulivat myös ilmi omassa tutkimuksessani ja sen vaikutus asiakkaan elämään liittyvissä päätöksissä.

Koulutuksista haluttiin itsemääräämisoikeuteen liittyviä, kommunikointia tukevia, tuettu päätöksen tekoa. YKS koulutus tuli ilmi muutaman tutkittavan kautta. Eräs tutkittava toi esiin vammatieous tärkeyden. Perustiedot vammoista on tärkeää, jotta osaa tuoda oikeanlaisia palveluita helpommin. Lisäksi tuli julki suuresti, että työntekijöiden pitäisi keskustelujen avulla miettiä omia asenteitaan ja toimintatapojaan tätä tukee myös artikkeli miksi itsemääräämisoikeus ei toteudu. ”*Työntekijöillä vaihtoehtoisten kommunikointi menetelmien osaaaminen. myös uskallus ja rohkeus kokeilla niiden käyttöä ja muuttaa myös palaveritapoja*”. Tämä on otollista myös aiheen ajankohtaisuuden vuoksi, sillä uusi laki hämmentää varmasti aluksi monia ja tuo uusia käytänteitä ja näin ollen pitää työtiimin yhdessä luoda niitä. ”*On hyvä, että lainsäädännössä linjataan nyt selvemmin ja tarkemmin itsemääräämisoikeuden tukemista ja mahdollisia rajoitustilanteita*”

Seuraavaksi kuvaan muutamia tutkimuksia joihin vertasin omia tuloksiani pyrkien lisäämään tutkimuksen luotettavuutta. Tiedän mitä tahdon projekti toteutettiin 2010-2013. siinä olivat mukana kehitysvammaliitto ja kehitysvammaisten palvelu säätiö, saaden raha-automaattiyhdistykseltä rahallista tukea. Ideana oli, projekti muodossa kokeilla onko Suomeen mahdollista muokata itsenäisen budjetoinnin mallia, järjestettäviin sosiaalipalveluihin. Projektin toivottiin kehittävän kehitysvammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä itsenäistä määrittelyvaltaa ja päätöksentekoa palvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä kehittävän työntekijöiden työkäytäntöjä vuorovaikutteisemmiksi, osallistaen näin heitä. Suurena punaisena lankana suunnittelussa on Yksilökohtainen elämän suunnittelu. Tutkimukseeni tämä linkittyy samankaltaisuutena siltä osin, että oman tutkimukseni kautta tuotiin esille myös palvelutarjonnan riittävyys ja valinnan mahdollisuuden lisääminen sitä kautta.

Projektin kautta tuli ilmi, että tarvittiin projekti herättämään alkuun innostuksen rikkomaan ns. rajoja kehitysvammaisten kanssa palveluiden ja tarpeiden hankkimisessa ja suunnittelussa. Työntekijä resurssit nousivat hankkeessa haasteissa. Tästä pyrin saamaan tietooni tutkimuksen kautta Etevan palveluratkaisu henkilön kunnan mielipidettä. Vaikuttaako liiallinen kiire, ettei ole aikaa asiakkaalle niin, että saataisiin todella tietää mikä on asiakkaan tahto. (Ahlstén, M (toim.) Leinonen, E. Palokari, S. Puhakka, A. Rajalahti, A 2014) Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3 nostaa esille vuorovaikutuksen tukemisen mahdollisuudet. Molempien tutkimusten kautta kävi ilmi, että työmallien ja tapojen kehittäminen on tärkeää, jotta voidaan luoda kehitysvammaisille asiakkaille mahdollisuudet maksimoida itsemääräämisoikeuden toteutumisen palvelusuunnittelussa. Tutkimusten kautta on myös käynyt ilmi, että koska asiakkaat ovat jokainen yksilöllinen ja tarvitsevat yksilöllistä apua niin mikään yksi työ tai toimintatapa ei onnistu kaikkien kanssa. Tämä tuli julki myös oman tutkimukseni kautta, kun puhuttiin mm. osallisuuden muodoista ja tarvitaan erilaisia menetelmiä, jotta voidaan tukea asiakkaita yksilöllisesti. Koulutus toiveet nostaisin myös tässä esille.

Onnistuneita valintoja tutkimus toi esille, että saman minkä omatutkimukseni, että työvälineet ja menetelmät eivät ole yleistettävissä, vaan parhaat keinot löytyvät kokeilemalla ja tarjoamalla uusia mahdollisuuksia yksilöiden jokaisen henkilön tarpeen mukaan ja olemalla utelias työntekijä ja avoin uusille menetelmille. Palvelujen käyttäjien tulee saada oma äänensä kuuluville ja mahdollisuus osallistua päätöksentekoon. Tässä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun (ns. YKS-menetelmä) työvälineet osoittautuivat Onnistuneita valintoja tutkimuksessa hyväksi havaituksi apuvälineeksi. YKS työvälineillä saatiin hyviä tuloksia myös vaikeasti puhevammaisen henkilön päätöksenteon tueksi. Tutkimus korostaa, että ”Vastuu ihmisten aktiivisesta roolista heitä koskevissa asioissa on kaikilla kehitysvammaisten ihmisten kanssa toimivilla henkilöillä, ei vain läheisillä tai yksittäisillä työntekijöillä.”

8 Pohdinta

Kokonaisuudessaan Tutkimuksen ajankohtaisuus osoittautui juuri oikeaksi, sillä kehitysvammalakiin haluttiin tehdä muutoksia itsemääräämisoikeuteen. Opinnäytetyön työskentely kokonaisuudessaan oli todella mielenkiintoista ja silmiä avaavaa. Haastavaa oli rajata Kirjallisuus katsaus osiota, mutta tutkimustulosten perusteella käsittelin sinne monia aiheita, jotka tutkimuksen kautta nousivat esille. Tutkimuskysymykset ja menetelmien muokkaaminen sopivaksi oli haastavaa. Kuitenkin voin todeta, että sain tutkimuksen kautta muutamia aiheita, joiden kohdalla toimintamallien yhtenäistäminen nousi yhdeksi tärkeäksi johtopäätökseksi. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3 nostaa esille vuorovaikutuksen tukemisen mahdollisuudet. Molempien tutkimusten kautta kävi ilmi, että työmallien ja tapojen kehittäminen on tärkeää, jotta voidaan luoda kehitysvammaisille asiakkaille mahdollisuudet maksimoida itsemääräämisoikeuden toteutumisen palvelusuunnittelussa.

Tutkimusten kautta on myös käynyt ilmi, että koska asiakkaat ovat jokainen yksilöllinen ja tarvitsevat yksilöllistä apua niin mikään yksittäinen työ tai toimintatapa ei onnistu kaikkien kanssa. Nämä asiat nousivat myös tutkimukseni kautta esille, sillä hienoja menetelmiä oli (kuvapolku, palaute peli yms.) mutta tieto ei ollut kaikilla työntekijöillä, joten näen tärkeänä asiana tutkimuksen akutta tuoda julki tässä kohtaa hiljaisen tiedon jaon kaikille palveluratkaisu yksikön työntekijöille.

Yhtenä tärkeänä asiana tutkimuksessa nousee eettisyys. Kuusi neljästätoista tutkittavasta vastasi kyselyyn eli 42,8 prosenttia. Voidaan pohtia, onko vastauksia tarpeeksi, jotta tutkimustulos on luotettava ja monipuolinen. Kun katsoo tuloksia ja johtopäätöksiä voidaan todeta, että vastuksista esille monipuolisia näkökulmia, joihin huomiota kiinnittämällä voitaisiin paremmin tukea itsemääräämisoikeuden toteutumista. Peilauksella muihin tutkimuksiin nähdään monia samankaltaisia asioita, joka tukee tuloksien oikeanlaisuutta ja riittävyttä. Vastuksien vähydestä nousee pohdintaa työntekijöiden mahdollinen kiire ja se tutkimusta tehdessä tuli ilmi vasta kyseltä lähetettyä, että työntekijä ryhmään oli tullut muutoksia.

Jos mietitään palvelusuunnittelu prosessia haasteet, voivat alkaa jo siitä saako asiakas äänensä kuuluviin palvelutarpeen ilmaisussa. Seuraavaksi voidaan palveluiden suunnittelussa kuten palaveriin ja valmistautumisessa ja koolle kutumisessa ja itse palaverissa jyrätä toisen itsemääräämisoikeus. Palautteen antaminen ja päätösten ymmärtäminen ei ole itsestänselvyyttä ja niissä korostuvat lähi-ihmisten tuen tärkeys. Uusi laki tuo mukanaan erilaisia velvoitteita työntekijöille ja sen vieminen käytännön asteelle ei ole helppoa eikä yksinkertaista. Tutkimuksen kautta tuli myös tietoa, siitä miten voidaan omalla asenteella ja ihan tavallisella ajatusten vaihdolla sekä tietysti myös hyvin menetelmien avulla lisätä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Muistetaan että kehitysvamma aiheuttaa eriasteista ja erilaista tuen tarvetta, mutta ei automaattisesti poista itsemääräämis- ja osallisuuskykyä oman elämänsä suunnittelussa. Tarvitaan erilaisia menetelmiä ja niistä on löydettävä aina yksilöllisesti juuri sille asiakkaalle sopiva. Kuitenkin on varottava putoamasta tulkinnan sudenkuoppaan, sillä siinä voidaan mennä pahasti metsään. Omaiset ovat suuri apu ja monesti lapsensa tulkkeja ja asiantuntijoita, mutta yhteistyö ei aina ole helppoa eikä näkemykset osu aina yhteen asiakkaiden tai lähihenkilökunnan työntekijöiden kanssa.

Yksi vammaispolitiikan keskeisimmistä periaatteista on normalisaatio, jonka mukaan mahdollistettaisiin kaikille ihmisille samanlaiset elämänolosuhteet. Silloin myös tavoitteena on, että kaikille asuinkunnan mukaan tarkoitetut sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ovat ensisijaisia ja niiden tulisi vastata kaikkien asiakasryhmien tarpeita. Palvelu jota asiakkaalle tarjotaan

ei saa olla häntä millään tavalla leimaava tai kontrolloiva vaan itsemääräämisoikeus on palveluidenkin tarjoamisessa keskeinen ja tärkein asia. Itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava mahdollisimman pitkälle pidettävä kuitenkin huolta, ettei sorruta liian holhoavaa asennetta. Lähityöntekijöiden vastuulla on siis havainnoida asiakkaan toiveet mm harrastukset, missä haluaisi asua ja tuoda ne esille palaverissa, jos asiakas tarvitsee siinä tukea.

Integraatiolla sen sijaan pyritään mahdollistamaan normalisaatio. tarkemmin sanottuna integraatiolla tarkoitetaan sellaisen elinympäristön luomista kehitysvammaisille henkilöille, jossa he voivat elää muiden tavoin yhteiskunnassamme ja käyttää esteettömästi yhteiskunnan tarjoamia erilaisia palveluita. Normalisaation sekä integraation tavoitteet nousevat vahvasti esille myös kehitysvammaisten oikeuksia koskevassa julistuksessa vuodelta 1971 ja YK:n vammaisten oikeuksien julistuksessa 1975. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2001, 24.)

Suomi on allekirjoittanut myös YK:n vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet vuonna 1993. Sopimuksen allekirjoittanut maa velvoittuu poistamaan eriarvoisuutta luovat esteet, asenteelliset, tässä huomioidaan sekä kommunikaatioon liittyvät kuin fyysisetkin esteet, poistaen ne niin, että kaikille mahdollistettaisiin samat oikeudet ja mahdollisuudet. Suomen perustuslakiuudistus vuodelta 1995 kieltää kaikenlaisen syrjinnän. Tämä nostettiin esille isosti vuonna 2003, joka oli Euroopan vammaisten vuosi, jonka keskeisimmät teemat olivat syrjimättömyys ja osallisuus. Osallisuus keskittyi silloin työelämän ja koulutusmahdollisuuksien ympärille.

Muutenkin 2000-luvun vammaispoliittinen ohjelman pääpiste painottui pääasiassa osallisuuteen. Osallistumisen esteitä haluttiin karsia ja samalla luoda keinoja, aktiivisuuteen sekä omatoimisuuteen. Erilaisia vammaisryhmiä haluttiin kohdella tasapuolisesti, sillä pienemmät tuntuivat jäävän isoimpien huomion alle. Vammaisten henkilöiden toiminta- ja työkykyä edistettiin ja lisäksi haluttiin tukea vaikeavammaisia itsenäiseen elämään. Inklusion mukaan tulo vammaispoliittisiin tavoitteisiin toi mukana osallisuuden ja asiakkaiden mukaan ottamista ja erityisesti yhteisyyttä sekä tasa-arvoa. Tällä hetkellä tavoitteena on asenteita ja uusia toimintatapoja muuttaen luoda yhteiskunta, joka sopeutuu monimuotoisiin ihmisiin ja on sellaisenaan tarkoitettu kaikille ihmisille. (Malm ym. 2001,28.)

Onnistuneita valintoja projekti tiivistää hyvin mielestäni syyn miksi opinnäytetyöni on ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti merkittävä. Siinä todetaan mm. että kehitysvammaiset ihmiset eivät saa riittävästi ääntään kuuluviin sillä ei ole niin paljon kuvallisia yms. muita tukevia keinoja saada selville heidän toiveitaan ja tukea osallisuutta. Monesti vielä valitettavasti lähi ihmiset ja omaiset ovat isommassa äänessä. Jatkotutkimus aiheina näkisin, miten voitaisiin kehittää palautteen antamista sekä yhtenäistää palaveri käytäntöjä ja luoda ns. menetelmäpakki josta voisi saada työkaluja tuettuun päätöksentekoon ja osallisuuteen, lisäksi voitaisiin

tutkia myös perehdytyksen toteutumista. Tämä nousi ajankohtaiseksi työntekijä muutosten vuoksi. Loppusanoiksi totean, että koko opinnäytetyöprosessi oli todella mielenkiintoinen ja sai minut näkemään niitä monia kohtia, joita palveluprosessissa on, jotka voivat johtaa itsemääräämisoikeuden heikentymiseen.

Lähteet

kirja lähteet

Eriksson Susan 2008. Solver palvelut OY. Anjalankoski 2008, Kehitysvammaliitontutkimuksia 3 Erot ja erilaisuus. Vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen.

Kylmä Jari. Juvakka 2007. Taru. Helsinki 2007. Laadullinen terveystutkimus

Kaski.M. Manninen.A. Pihko.H. 2009 WSOY. Helsinki 2009. Kehitysvammaisuus

Pietiläinen, E. Seppälä.H. 2003 Palveluohjaus asiakastyössä ja organisaatiossa. Kehitysvammaliitto. Painopörssi. 2003.

Kuosma.T. 2011 Vaikeavammaisten subjektiiviset oikeudet Livres belles-letters 2011.

Kivirauma,J 2015. Kivirauma toim. Vammaisten elämä ja elämäkerta Kynnys ry Helsinki

Eteva-arvot.2016. Eteva.fi <http://www.eteva.fi/Eteva/Arvot/> viitattu 10.10.2016

Sosiaalityö. eteva.fi <http://www.eteva.fi/Eteva/Yhteystiedot/Sosiaalityo/> viitattu 10.10.2016

Ahlstén, M (toim.) Leinonen, E. Palokari, S. Puhakka, A. Rajalahti, A 2014 http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/tiedan_mita_tahdon_loppuraportti_nayttoresoluu-tio.pdf

Hirsijärvi,remes,Sajavaara, 2007 tutki ja kirjoita,13,osin uudistettu painos, Otavan kirjapiano, keuruu.

Helminen.J. 2016.sosiaaliohjaus.lähtökohtia ja käytäntöjä. Keuruu

Mykänen, M., Puikkonen, V. 2014. Tuettu päätöksenteko opas. Savon vammaisasuntosäätiö. Mainostoimisto Ad kiivi OY

Netti artikkelit:

Weckström, J. 2011. Yhteistä päätöksen tekoa? Asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja ja harkinnasta ja vammaispalveluiden järjestämisessä. viitattu 11.11.2016. <http://www.sos-net.fi/loader.aspx?id=7b197bef-d503-4a5f-b362-dc4780b85255>

Kehitysvammaisuus 2016 <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tietoa-liitosta/kehitysvammaisuus/>. viitattu 17.1.2016.

Kehitysvammahuolto ennen 2016. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammahuolto-ennen> viitattu 14.5.16

Miksi itsemäärääminen ei toteudu 2016 <http://verneri.net/yleis/miksi-itsemaaraaminen-ei-toteudu> viitattu 15.5.16

Tietoa kehitysvammasta 2016 <http://www.kvtl.fi/fi/kehitysvamma-> viitattu 17.1.2016.

Lauren, Rajamäki & Åby. 2014. http://www.e-julkaisu.fi/hameenlinnan_kaupunki/yks/opas/ viitattu 11.11.2016

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380> viitattu 25.11.2016

Yksilökeskeinen ajattelutapa ja työmenetelmät 2016 Savas http://www.savas.fi/userfiles/file/tuettu_paatoksenteko/Paamiehisyys_ja_yksilokeskeinen_suunnittelu_.pdf viitattu 23.10.2016

Asiakkaan itsemääräämisoikeus vs. työntekijän määräämisoikeus 2013 Metropolia <http://blogit.metropolia.fi/uudistuva-sosiaalialan-osaaminen/2013/05/25/asiakkaan-itsemaaraamisoikeus-vs-tyontekijan-maaraamisoikeus/> viitattu 5.11.2016

Arki, arvot, elämä, etiikka Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2013. Talentia ry http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf viitattu 10.10.2016

Osallisuuden monet muodot Peukkukyselyn toteuttaminen vammaispalveluhankkeessa. 2012 Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma. http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Vammaispalvelujen_kehittaminen/KASTE%20Osallisuuden%20monet%20muodot.pdf viitattu 18.12.2016

[lainsäädäntö sivut](#)

Palvelusuunnitelma Oikeuskäytäntöä palvelusuunnitelmasta. THL 2016. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/laki-ja-oikeuskaytanto/palvelusuunnitelma> viitattu 26.11.2016

mitä yhteistyö vammaispalveluhankkeessa on tuottanut liite https://www.innokyla.fi/web/hanke134639/etusivu?p_p_id=projects_WAR_projectsportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&projects_WAR_projectsportlet_projectId=774533&projects_WAR_projectsportlet_action=viewResults viitattu 16.5.16 (salattu/poistettu)

Miksi itsemääräämisoikeus ei toteudu 2016 <http://verneri.net/yleis/miksi-itsemaaraaminen-ei-toteudu>. viitattu 20.06.16

Kehily, Montgomery, O'Dell & Thomson, 2014 Children and society. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/chi.617/abstract>. ISI Journal Citation Reports © Ranking. viitattu 20.11.2016

Järvikoski, Hokkanen & Härköpää, toim. 2009 Asiakkaan äänellä, yliopistopainos Helsinki. lapin yliopistoja kuntoutussäätiö. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/161/Asiakkaan_aanella.pdf viitattu 20.08.2016

keskustelumatto menetelmähaastattelussa 2015. <http://papunet.net/tietoa/keskustelumatto-menetelma-haastattelussa> viitattu 20.08.2016

Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma 2016 THL <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelusuunnitelma> 20.11.2016

Tuettu päätöksenteko 2015 THL. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/tuettu-paatoksenteko> viitattu 20.11.2016

Hallituksen esitys HE 96 / 2015 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_96+2015.aspx viitattu 20.11.2016

Koskentausta, T. 2013. Itsemääräämisoikeus ja sen rajoittaminen kehitysvammaisten asumisyksikössä <https://www.aspa.fi/fi/suuntaaja/suuntaaja-32013-itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4misoikeus/itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4misoikeus-ja-sen-rajoittaminen> viitattu 20.07.2016

Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 108/2014 <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140108#idm199168> viitattu 20.07.2016

Laki ja asiakkaan oikeudet 2011 THL <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80042/eb13ab84-e504-459d-9a75-a985451a3e58.pdf?sequence=1> viitattu 20.20.2016

Palvelutarpeen-arviointi 2016 THL <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelutarpeen-selvittaminen>

Pollari, R. 2002 Puoli vuosisataa työtä kehitysvammaisten hyväksi Ketju 4/2002. Ketju: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/julkaisut/ketju/ketju-arkisto/ketju-2002/ketju-42002/> viitattu 20.11.2016

Miia Koski ja Pia Pulkkinen. 2013. Kuvat palvelusuunnittelun tukena. [http://papunet.net/tikoteekki/julkaisut/tikonen-tiedote/arkisto.html?tx_mini-news_pi1\[showUid\]=127&cHash=4ce1c10ee22337b29f40f09a9e7447ff](http://papunet.net/tikoteekki/julkaisut/tikonen-tiedote/arkisto.html?tx_mini-news_pi1[showUid]=127&cHash=4ce1c10ee22337b29f40f09a9e7447ff) viitattu 20.10.2016

Harjajärvi, M. (toim.) Burakoff, K. Hakala, K. Somer, S. 2015 onnistuneita valintoja yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa. http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/onnistuneita_valintoja_loppuraportti.pdf viitattu 25.5.2016.

Susan Eriksson 2013 Laitoskulttuurista itsemääräämiseen http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laitoskulttuurista_itsemaaramiseen.pdf viitattu 09.09.2016

Palveluiden järjestämisen tueksi 2016 THL <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi> viitattu 20.09.2016

Liface älykäs seuraavan sukupolven tietojärjestelmä. Tieto.fi <https://www.tieto.fi/toimialat/sosiaali-ja-terveydenhuolto/lifecare> viitattu 23.10.2016.

Toimi- menetelmä toimintakyvyn arviontiin. 2014. Kehitysvammaliitto <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tutkimus/tutkimushankkeet/aikaisemmat-tutkimushankkeet/toimi-menetelma-toimintakyvyn-kuvaamiseen/> viitattu.25.10.16.

Ikonen, Halttunen. 2012. Kehitysvammaisten ihmisten ääni kuuluviin MePä-asiakaspalautemenetelmät laatutyön välineenä Kemi/Tornio https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/43091/Halttunen_Merja%20Ikonen_Paivi.pdf?sequence=1 viitattu 20.09.2016

Eduskunnan vastaus EV 57 2016 vp HE 96/2015 vp
Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta. 2016). https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/eduskunnanvastaus/Sivut/EV_57+2016.aspx#top

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Autismiliitto. http://www.autismiliitto.fi/files/2017/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf viitattu 20.11.2016.

THL.vähemmistöt/ vammaisuus 2016 Vammaisuus eriarvoisuuden aiheuttajana 2015. THL <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/vahemmistot/vammaisuus> viitattu 12.12.2016

Itsemääräämisoikeuslain säädäntö.2016 Vernereri <http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-ja-lainsaadanto>

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus astuu voimaan 10.6.2016. Autismiliitto. http://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/yk_n_vammaisten_henkiloiden_oikeuksia_koskeva_yleissopimus_astuu_voimaan_10.6.2016.2617.news?1289_o=10 viitattu 03.12.2016

(Lähdeviitteiden ja lähteiden merkitseminen, [kts. ohje Linkis](#))

Liite 1: Kyselylomake

Eteva kysely palveluratkaisuyksikön työntekijöille.

1. palveluntarve

-
- mitä keinoja asiakkailla on, jotta he voivat etukäteen valmistautua palveluratkaisu palaveriin?
- Onko asiakkaalla mahdollisuus tutustua etukäteen palvelu tarjontaan? Mitkä ovat asiakkaan keinot tuoda julki omat palvelutarpeet?
- mitä kautta saat tietoa asiakkaiden tarpeesta palvelutarpeenarvointiin ?
- Ilmeneekö pyynnöissä asiakkaan ääni? Esim. asiakas pyytänyt palaveria koolle?

2. palaveri

- Millä tavalla asiakasta mielestäsi osallistetaan palavereissa?
- Onko asiakkaalla mahdollisuus vaikuttaa ketä palaverini osallistuu?
- Käydäänkö palaverissa läpi asiakkaalle palveluprosessin kulku?
- Kuinka mielestäsi asiakkaat ymmärtävät palaverin merkityksen?

- miten varmistetaan, että asiakas on ymmärtänyt palaverissa käsiteltävät vaihtoehdot ja päätökset?
- saako asiakas muistion palaverista ja päätöksistä niin, että voi palata siihen? Esim. kuvin selkokielellä?

3. palvelut ja arviointi

- millainen mahdollisuus asiakkailla on vaikuttaa jos ovat tyytymättömiä palveluihin?
- miten asiakkailta kerätään palautetta?
- mitkä asiat voivat hankaloittaa asiakkaan pääsyä palveluihin?

4. muu / itsemääräämisoikeus

- mikä voisi mielestäsi lisätä asiakkaan itsemääräämisoikeutta?
- mitkä tekijät voivat uhata sitä ettei asiakkaan ääni tule kuuluksi? Tuleeko mieleesi jotain koulutuksia, jotka voisivat tukea työskentelyssäsi siihen, että asiakkaan itsemääräämisoikeus toteutuu sekä osallisuus palvelu prosessissa toteutuisi.